МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ "БОЛЬШЕНУРКЕЕВСКАЯ СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА" САРМАНОВСКОГО МУНИЦИПАЛЬНОГО РАЙОНА РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Подписано цифровой подписью: МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ "БОЛЬШЕНУРКЕЕВСКАЯ СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА" САРМАНОВСКОГО МУНИЦИПАЛЬНОГО РАЙОНА РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН
Дата: 2023.10.25 08:25:10 +03'00'

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Большенуркеевская средняя общеобразовательная школа»
Сармановского муниципального района РТ

Рассмотрено	Согласовано	Утверждено и введено приказом № 75
на заседании МО	Заместитель директора по УР	от 23 августа 2023 г.
____________ Ашрафзянова Г.А.	__________Хайруллина Л.Н.	Директор МБОУ «Большенуркеевская СОШ»:
Протокол № 1 от 21.08. 2023 г.	22.08.2023 г.	____________ Л.Н. Шайхеразиева

Рабочая программа по родному (татарскому) языку для 9 класса

Принято на заседании
педагогического совета
№ 2 от «23» августа 2023 г.

Составитель: учитель 1квалификационной категории
родного (татарского)языка и литературы
Зарипова З.Ф.

2023-2024 учебный год

Пояснительная записка

Рабочая программа разработана для 9 класса, изучающих татарский язык как родной, в соответствии с нормативно-правовыми и инструктивно-методическими документами:

- Федеральный закон № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» от 29 декабря 2012 года;
- Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования и науки Российской Федерации (утвержден приказом МОиН РФ от 17 декабря 2010 № 1897);
- Примерная программа по учебного предмета «Родной (татарский) язык» для общеобразовательных организаций с обучением на татарском языке (5-11 классы). Составители: Г.Р. Галиуллина, М.М.Шакурова (протокол от 16 мая 2017 г. № 2/17)
- Основная образовательная программа основного общего образования МБОУ «Большенуркеевская СОШ» Сармановского района;
- Учебный план МБОУ «Большенуркеевская СОШ» Сармановского района на 2023-2024 учебный год.

  Используемый учебник:

Татарский язык. 9 класс. Учебное пособие для общеобразовательных организации с обучением на татарском языке. М.З.Закиев, Н.В.Максимов, Татарское книжное издательство, 2015.

Формы и средства контроля: диктант; тест; письменная проверочная работа, устный опрос, изложение, сочинение, творческая работа.

Общая характеристика учебного предмета

Татарский язык – важнейшее средство познания других наук, средство развития мышления и воспитания учащихся. Обучение татарскому языку в 9 классе должно заложить основы для его последующего развития и совершенствования при наличии значимой для учащихся речевой практики. Программа базируется на современных подходах к обучению языка: сознательно-коммуникативном и культурологическом. Основными принципами обучения татарскому языку в 9 классе являются принципы коммуникативности, сознательности (системности). Второй подход, реализуемый в обучении татарскому языку,- культурологический. В соответствии с этим подходом обучение татарскому языку должно обеспечивать приобщение учащихся к культуре татарского народа, готовность и способность к диалогу культур.

Цели обучения татарскому языку – научить школьников практически владеть родным языком. В ходе изучения родного языка формируются речевые способности обучающегося, культура речи, интерес к родному языку, трепетное отношение к национальной культуре, традициям и обычаям, заложить основу формирования функционально грамотной личности, обеспечить языковое и речевое развитие ребенка.

Задачи преподавания татарского языка в школе состоят в том, чтобы:

- дать определенный круг знаний о строе татарского языка, его структуре, уровнях и единицах (фонемах, морфемах, лексемах, типах словосочетаний и предложений),

- сформировать навыки конструирования единиц речи (высказываний и сложных синтаксических целых) и умения построить функционально-смысловые типы речи (повествование, описание, рассуждение) в устной и письменной, а также использовать их с учетом стилистических норм, целей и условий языковой коммуникации, речевого этикета;
- выработать орфоэпические, интонационные, орфографические и пунктуационные навыки, привить навыки различных видов чтения;
- пробудить интерес к изучению татарского языка

Место учебного предмета в учебном плане

Учебный предмет «Родной (татарский) язык» в учебном плане школы: относится к предметам области «Филология». На изучение предмета в 9 классе отводится 102 часов (3 часа в неделю).

На основании приказа № 75 от 23.08.2023 г. о выполнении учебных программ, если уроки совпадают с праздниками, будут использованы часы выделенные на повторение или объединены планируемые уроки по данной теме.

Цели обучения родному (татарскому) языку в общеобразовательной школе в 9 классе

1. Систематизация знаний учащихся по фонетической, орфоэпической, орфографической, лексической, грамматической основам начальной школы, продолжение обучения в более сложных формах.
2. Развитие творческого и самостоятельного мышления учащихся, навыки аргументации своего мнения.
3. Достижение использования основных грамматических средств языка в речевом процессе.
4. Научить татарскому литературному языку четко представлять нормы и стилистические возможности, уметь их использовать, разъяснять, что речевая деятельность является средством общения.
5. Выразительность языка, единство языка и истории, понимание национально-культурной самобытности татарского языка; воспитание уважения к духовному наследию татарского и других народов.

Основные задачи

1.Продолжение последовательного обучения по всем отраслям татарского языка.
2.Развитие культуры речи и письма учащихся, активизация самостоятельной деятельности.
3.развитие способности ребенка воспитывать себя, управлять собой, отстаивать свое мнение.
4.Развитие навыков работы с текстом и другими информационными средствами, получения и корректировки необходимой информации.
5.совершенствование орфографической и пунктуационной грамотности учащихся

ПЛАНИРУЕМЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИЗУЧЕНИЯ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

Предметные результаты:	Личностные результаты:	Метапредметные результаты:
представление об основных функциях языка, о роли татарского языка как национального языка татарского народа, как государственного языка Республики Татарстан, о связи языка и культуры народа, о роли родного языка в жизни человека и общества; понимание места родного языка в системе гуманитарных наук и его роли в образовании в целом; усвоение основ научных знаний о родном языке; понимание взаимосвязи его уровней и единиц; освоение базовых понятий лингвистики: лингвистика и ее основные разделы; язык и речь, речевое общение, речь устная и письменная; монолог, диалог и их виды; ситуация речевого общения; разговорная речь, научный, публицистический, официально-деловой стили, язык художественной литературы; жанры научного, публицистического, официально-делового; стилей и разговорной речи; функционально-смысловые типы речи (повествование, описание, рассуждение); текст, типы текста; основные единицы языка, их признаки и особенности употребления в речи; овладение основными стилистическими ресурсами лексики и фразеологии татарского языка, основными нормами татарского литературного языка	владение всеми видами речевой деятельности: адекватное понимание информации устного и письменного сообщения; владение разными видами чтения; адекватное восприятие на слух текстов разных стилей и жанров; способность извлекать информацию из разных источников, включая средства массовой информации, компакт-диски учебного назначения, ресурсы Интернета; умение свободно пользоваться словарями различных типов, справочной литературой; овладение приемами отбора и систематизации материала на определенную тему; умение вести самостоятельный поиск информации, ее анализ и отбор; умение сопоставлять и сравнивать речевые высказывания с точки зрения их содержания, стилистических особенностей и использованных языковых средств; способность определять цели предстоящей учебной деятельности (индивидуальной и коллективной), последовательность действий, а также оценивать достигнутые результаты и адекватно формулировать их в устной и письменной форме; умение воспроизводить прослушанный или прочитанный текст с разной степенью свернутости; умение создавать устные и письменные тексты разных типов, стилей речи и жанров с учетом замысла, адресата и ситуации общения; способность свободно, правильно излагать свои мысли в устной и письменной форме; владение разными видами монолога и диалога;	понимание татарского языка как одной из основных национально-культурных ценностей татарского народа, определяющей роли родного языка в развитии интеллектуальных, творческих способностей и моральных качеств личности; его значения в процессе получения школьного образования; осознание эстетической ценности татарского языка; уважительное отношение к родному языку, гордость за него; потребность сохранить чистоту татарского языка как явления национальной культуры; стремление к речевому самосовершенствованию; достаточный объем словарного запаса и усвоенных грамматических средств для свободного выражения мыслей и чувств в процессе речевого общения; способность к самооценке на основе наблюдения за собственной речью.

(орфоэпическими, лексическими, грамматическими, орфографическими, пунктуационными), нормами речевого этикета; использование их в своей речевой практике при создании устных и письменных высказываний; опознавание и анализ основных единиц языка, грамматических категорий языка, уместное употребление языковых единиц адекватно ситуации речевого общения; проведение различных видов анализа слова (фонетического, морфемного, словообразовательного, лексического, морфологического), синтаксического анализа словосочетания и предложения, многоаспектного анализа с точки зрения его основных признаков и структуры, принадлежности к определенным функциональным разновидностям языка, особенностей языкового оформления, использования выразительных средств языка; понимание коммуникативно-эстетических возможностей лексической и грамматической синонимии и использование их в собственной речевой практике; осознание эстетической функции татарского языка, способность оценивать эстетическую сторону речевого высказывания при анализе текстов художественной литературы.	соблюдение в практике речевого общения основных орфоэпических, лексических, грамматических, стилистических норм современного татарского литературного языка; соблюдение основных правил орфографии и пунктуации в процессе письменного общения; способность участвовать в речевом общении, соблюдая нормы речевого этикета; способность оценивать свою речь с точки зрения ее содержания, языкового оформления; умение находить грамматические и речевые ошибки, недочеты, исправлять их; совершенствовать и редактировать собственные тексты; умение выступать перед аудиторией сверстников с небольшими сообщениями, докладами; применение приобретенных знаний, умений и навыков в повседневной жизни; способность использовать родной язык как средство получения знаний по другим учебным предметам, применять полученные знания, умения и навыки анализа языковых явлений на межпредметном уровне (на уроках иностранного языка, литературы и др.); коммуникативно-целесообразное взаимодействие с окружающими людьми в процессе речевого общения, совместного выполнения какой-либо задачи, участия в спорах, обсуждениях; овладение национально-культурными нормами речевого поведения в различных ситуациях формального и неформального межличностного и межкультурного общения.	

Содержание учебного материала

Раздел	Краткое содержание	Кол. часов
Фонетика и графика. Орфоэпия и орфография	Фонетика как раздел науки о языке. Звук как единица языка. Смыслоразличительная функция звуков. Система гласных звуков татарского языка. Система согласных звуков татарского языка. Согласные шумные (звонкие и глухие) и сонорные. Слог. Ударение. Интонация. Соотношение звука и буквы. Фонетический анализ слов. Повторение. Понятие о нормах орфоэпии. Орфоэпия как раздел науки о языке. Допустимые варианты произношения и ударения. Оценка собственной и чужой речи с точки зрения орфоэпических норм. Орфоэпические словари и их использование в повседневной жизни. Орфография как система правил правописания. Правописание гласных и согласных, употребление ъ и ь. Слитное, дефисное и раздельное написание слов. Употребление строчной и прописной букв. Правила переноса. Использование орфографических словарей.	**4**
Лексикология и фразеология	Предмет изучения лексики. Лексикология как раздел науки о языке. Слово – основная единица языка. Лексическое значение слова. Однозначные и многозначные слова. Прямое и переносное значения слова. Толковый словарь татарского языка. Синонимы, антонимы и омонимы родного языка. Словари синонимов и антонимов и омонимов. Исконно татарские и заимствованные слова. Общеупотребительная лексика и лексика ограниченного употребления. Диалектизмы, профессионализмы, жаргонизмы. Активная и пассивная лексика. Устаревшие слова и неологизмы. Неологизмы. Фразеология как раздел науки о языке. Фразеологизмы. Словарь фразеологизмов. Лексический анализ слова.	**4**
Морфемика и словообразование	Предмет изучения морфемики. Морфемика и словообразование как разделы науки о языке. Корень слова. Однокоренные слова. Особенности словообразования различных частей речи. Основные способы образования слов: образование слов с помощью морфем; сложение как способ словообразования; переход слова из одной части речи в другую как один из способов образования слов и т.д. Усвоение морфемы как минимальной значимой единицы языка, ее значение в образовании новых слов и форм. Определение способов образования слов. Использование различных словарей (словообразовательных, этимологических). Морфемный и словообразовательный анализ слов. Повторение.	**3**
Морфология	Морфология как раздел грамматики. Система частей речи в татарском языке. Принципы выделения частей речи. Самостоятельные части речи: имя существительное, имя прилагательное, наречие, имя числительное, местоимение, глагол, звукоподражательные слова. Модальные части речи: частицы, междометия, предикативные слова. Служебные части речи: предлоги и союзы. Определение принадлежности слова к определенной части речи по его лексико-грамматическому значению, морфологическим и синтаксическим признакам. Морфологический анализ частей речи. Повторение.	**3**

Синтаксис простого предложения	Синтаксис как раздел науки о языке. Словосочетание и предложение как единицы синтаксиса. Основные виды словосочетаний, типы связи главного и зависимого слова в словосочетании. Виды предложений по цели высказывания. Главные и второстепенные члены предложения, способы их выражения. Однородные члены предложения. Предложения с обособленными членами. Виды простого предложения: односоставные и двусоставные предложения, распространенные и нераспространенные, полные и неполные, утвердительные и отрицательные предложения.	**5**
Синтаксис сложного предложения	Виды сложных предложений: сложносочиненные и сложноподчиненные предложения. Союзные и бессоюзные сложносочиненные предложения. Сложноподчиненные предложения с несколькими придаточными. Виды сложноподчиненных предложений по структуре и значению. Прямая и косвенная речь. Синтаксический анализ различным словосочетаниям и предложениям, правильное использование их в речи. Использование синтаксической синонимии для усиления выразительности речи. Знаки препинания в татарском языке. Пунктуационно-смысловой отрезок. Пунктуационные нормы татарского языка.	**6**
Стилистика и культура речи	Стили речи (научный, официально-деловой, разговорный, художественный, публицистический) и их особенности. Умение выступать перед аудиторией: выбор темы, определение цели и задач; учет круга интересов слушателей при выборе выразительных средств. Особенности устной и письменной речи. Работа с текстами разных жанров и стилей. Перевод текстов с татарского языка на русский.	**20**
Общие сведения о языке	Язык как система средств (языковых единиц). Татарский язык — язык татарской художественной литературы. Лингвистика как наука о языке. лингвистики (общие сведения). Система татарского литературного языка. Соотношение языка и речи. Отражение в языке культуры и истории татарского народа, его место и связь с другими народами, живущими в России. Нормы и особенности татарской разговорной речи. Татарский речевой этикет. Выявление национально-культурных единиц родного языка в произведениях фольклора, в художественной литературе и исторических текстах, объяснение их значений посредством лингвистических словарей. Использование норм татарской разговорной речи в повседневной жизни и в учебе.	**7**

Тематическое планирование с учетом рабочей программы воспитания

<table>
<tr><th>Раздел</th><th>Модуль рабочей программы воспитания «Школьный урок»</th><th>Кол. часов</th></tr>
<tr><td>Фонетика и графика. Орфоэпия и орфография</td><td rowspan="9">• установление доверительных отношений между учителем и его учениками, способствующих позитивному восприятию учащимися требований и просьб учителя, привлечению их внимания к обсуждаемой на уроке информации, активизации их познавательной деятельности;
• побуждение школьников соблюдать на уроке общепринятые нормы поведения, правила общения со старшими (учителями) и сверстниками (обучающимися), принципы учебной дисциплины и самоорганизации;
• привлечение внимания школьников к ценностному аспекту изучаемых на уроках явлений, организация их работы с получаемой на уроке социально значимой информацией – инициирование ее обсуждения, высказывания учащимися своего мнения по ее поводу, выработки своего к ней отношения; • использование воспитательных возможностей содержания учебного предмета через демонстрацию детям примеров ответственного, гражданского поведения, проявления человеколюбия и добросердечности, через подбор соответствующих текстов для чтения, задач для решения, проблемных ситуаций для обсуждения в классе;
• применение на уроке интерактивных форм работы учащихся: интеллектуальных, деловых, ситуационных игр, стимулирующих познавательную мотивацию школьников; дискуссий, которые дают учащимся возможность приобрести опыт ведения конструктивного диалога; групповой работы или работы в парах, которые учат школьников командной работе и взаимодействию с другими детьми;
• включение в урок игровых процедур, которые помогают поддержать мотивацию детей к получению знаний, налаживанию позитивных межличностных отношений в классе, помогают установлению доброжелательной атмосферы во время урока;
• организация шефства, наставничества мотивированных и эрудированных учащихся над их неуспевающими одноклассниками, дающего школьникам социально значимый опыт сотрудничества и взаимной помощи;
• инициирование и поддержка исследовательской деятельности школьников в рамках реализации ими индивидуальных и групповых исследовательских проектов, что даст школьникам возможность приобрести навык самостоятельного решения теоретической проблемы, навык генерирования и оформления собственных идей, навык уважительного отношения к чужим идеям, оформленным в работах других исследователей, навык публичного выступления перед аудиторией, аргументирования и отстаивания своей точки зрения.</td><td>4</td></tr>
<tr><td>Лексикология и фразеология</td><td>4</td></tr>
<tr><td>Морфемика и словообразование</td><td>3</td></tr>
<tr><td>Морфология</td><td>3</td></tr>
<tr><td>Синтаксис простого предложения</td><td>5</td></tr>
<tr><td>Синтаксис сложного предложения</td><td>6</td></tr>
<tr><td>Стилистика и культура речи</td><td>20</td></tr>
<tr><td>Общие сведения о языке</td><td>7</td></tr>
</table>

Учебно-методический комплект

1. Сборник примерных программ по татарскому языку и литературе для средней(полной) общеобразовательной школы с татарским языком обучения 1-11 классы” –Казань . Татарское книжное издательство., 2011 год (Г.Р.Галиуллина, Д.Ф.Загидуллина)
2. Учебное пособие для общеобразовательных организаций с обучением на татарском языке (М.З.Закиев, С.М.Ибрагимов) Казань. Татарское книжное издательство. 2015
3.Современный татарский литературный язык (Ф.С.Сафиуллина, М.З.Закиев,) Казань. “Магариф”,-2002
4.Образцы анализов Татарский язык Ч.М.Харисова Казань. Издательство “Магариф”,-2009 5.Сборник диктантов и изложений по татарскому языку Для 5-11 классов татарской средней общеобразовательной школы Казань. Издательство “Магариф”, 2005 г
6.Татарский синтаксис (М.З.Закиев) Казань. Издательство “Магариф”. 2005
7. Уроки развития устной речи по татарскому языку в 8-11 классах татарской средней общеобразовательной школы. (Я.Х.Абдрахимова) Казань. Издательство “Магариф”. 2005
8. Дидактические материалы по татарскому языку для 8-9 классов татарской средней общеобразовательной школы (Я.Х.Абдрахимова) Казань. Издательство “Магариф” 2005
9.Язык-ключ к знанию: Н.Г.Гараева, Н.В.Максимов, А.А.Зиятдинова, Казань, Издательство “Магариф”, 2005

Аңлатма язуы

Эш программасы Зур Нөркәй урта мәктәбенең 9 нчы сыйныфы өчен туган (татар) телдән "Россия Федерациясендә мәгариф турында" 2012 елның 29 декабрендәге 273 – ФЗ номерлы Федераль закон, төп гомуми белем бирүнең федераль дәүләт мәгариф стандарты (Россия Федерациясе Мәгариф һәм фән министрлыгының 2010 елның 17декабрендәге 1897 номерлы боерыгы (215 елның 31декабрендәге 1577 номерлы үзгәрешләре белән) нигезендә, татар телендә гомуми төп һәм урта белем бирү мәктәпләре өчен ана теленнән программа (5-9 нчы сыйныфлар) (төзүче-авторлары: Г.Р.Галиуллина, М.М.Шәкүрова) – Казан, 2014, Зур Нөркәй урта гомуми белем бирү мәктәбенең 2023-2024 нче уку елына төп белем бирү программасы таләпләре нигезендә эшләнгән. Эш программасы атнага 3 сәгатькә, ягъни елга 102 сәгатькә исәпләнгән. Курс база укыту дәрәҗәсендә.
Искәрмә. 2023 нче елның 23 нче августындагы 75 нче номерлы мәктәп приказы нигезендә, дәресләр бәйрәм көннәре белән туры килгән очракта, программада күрсәтелгән темалар берләштереп, яки кабатлауларга бирелгән сәгатьләрдә, яки мөстәкыйль рәвештә укып үзләштерелә.

Максатлар һәм бурычлар.

Максатлар:

1.Укучыларда туган телгә хөрмәт тәрбияләү, аның иң зур рухи кыйммәт булуын аңлату.
2.Укучыларның сөйләү һәм фикерләү сәләтен үстерү, татар телен тормышның төрле өлкәләрендә иркен куллана алырлык шәхесләр итеп тәрбияләү.
3.Татар теле, аның төзелеше, кулланылышы турында мәгълүмат бирү; сүз байлыгын арттыру; әдәби телнең төп нормаларын һәм стилистик мөмкинлекләрен ачык аңлату, тиешенчә куллана белү күнекмәләре фомалаштыру.
4.Сөйләм культурасын тәрбияләү.
5.Укучыларның башлангыч мәктәптә фонетик, орфоэпик, орфографик, лексик, грамматик нигезләреннән алган белемнәрен системалаштыру, катлаулырак формаларда өйрәтүне дәвам итү.
6.Укучыларның иҗади һәм мөстәкыйль фикерли алу мөмкинлекләрен үстерү, үз фикерләрен дәлилләргә күнектерү.
7.Телнең төп грамматик чараларын сөйләм процессында куллануга ирешү.
8.Татар әдәби тел нормаларын һәм стилистик мөмкинлекләрен ачык күзаллауга, аларны тиешенчә куллана белергә өйрәтү, сөйләм эшчәнлегенең үзара аралашу чарасы икәнен аңлату.
9.Телнең милли мәдәниятнең чагылышы булуын, тел һәм тарих бердәмлеген аңлату, татар теленең милли-мәдәни үзенчәлегенә төшендерү; татар һәм башка халыкларның рухи мирасына ихтирам тәрбияләү.

Бурычлар:

1. Татар теленең барлык тармаклары буенча эзлекле рәвештә фәнни белем бирү.
2. Сөйләм эшчәнлеге төрләре буенча ныклы күнекмәләр булдыру. Туган телдә матур һәм дөрес аралашырга өйрәтү.
3. Телдән һәм язма сөйләм осталыгы һәм күнекмәләрен камилләштерү, татар теле мөмкинлекләреннән тулысынча файдалана белергә өйрәтү.
4. Татар телен башка фәннәр буенча белем алу чарасы буларак кулланырга өйрәтү күнекмәләре булдыру.
5. Укучыларның логик фикеләү сәләтләрен үстерү.
6. Дәреслек, өстәмә һәм белешмә әдәбият белән эш итү, уку, язу күнекмәләрен камилләштерү.
7.Татар теленең барлык тармаклары буенча эзлекле белем бирүне дәвам итү.

8.Укучыларның сөйләм һәм язу культурасын үстерү, мөстәкыйль эшчәнлеген активлаштыру.
9.Баланың үзен тәрбияләү, үзе белән идарә итү, үз фикерен яклый алу сәләтен үстерү.
10.Текст һәм башка мәгълүмати чаралар белән эшләү, аннан кирәкле мәгълүматны ала белү һәм аны тиешенчә үзгәртә алу күнекмәләрен үстерү.
11.Укучыларның орфографик һәм пунктуацион грамоталылыгын камилләштерү.

Уку предметын өйрәнүнең планлаштырылган нәтиҗәләре

Шәхси нәтиҗәләр	**Предмет нәтиҗәләр**	**Метапредмет нәтиҗәләре**
- татар теленең татар халкы өчен төп милли-мәдәни кыйммәт булуын, ана телендә шәхеснең әхлакый, рухи һәм иҗади яктан формалашудагы ролен аңлау; - туган телгә мәхәббәт һәм аның белән горурлану хисләре тәрбияләү, туган телне саклау һәм үстерү өлкәсендә эшләргә теләк, омтылыш уяту; - туган телдә аралашу, үз фикереңне һәм хисләреңне төгәл, анык, күпьяклы итеп белдерү өчен кирәкле булган сүзлек составын һәм грамматик, стилистик чараларны белү; - аралашу төренә һәм ситуациясенә бәйле сөйләмне куллана һәм үзара бәйли белү; - иптәшләренең сөйләменә игътибар итү, үзеңнең сөйләмеңә күзәтеп бәя бирү, хаталарны төзәтү, бәхәстә катнашу, төрле дәлилләр кулланып, тема буенча фикер алышу.	- сөйләмиятнең барлык төрләрен (тыңлау, аңлау, уку, язу) үзләштерү: язма һәм сөйләм теленә караган мәгълүматның темасын, төп һәм өстәмә фикерен аңлау; төрле стильгә һәм жанрга караган текстларны дөрес уку һәм аңлау; төрле чыганаклардан мәгълүмат туплый белү; сүзлекләрдән һәм электрон чаралардан дөрес файдалана белү; аерым бер темага караган материалны туплый, анализлый, эшкәртә һәм үзгәртә белү; - татар теленең төп функцияләрен, татар теленең башка төрки телләр арасында тоткан урынын, телнең мәдәният, җәмгыять белән тыгыз бәйләнешен аңлау; - туган тел турындагы фәнни белемнәрнең нигезен булдыру, тел катламнарының, ярусларының үзара бәйләнешен һәм мөнәсәбәтен аңлау; - тел белеменең төп төшенчәләрен үзләштерү, аның тармаклары турында мәгълүмат булдыру; тел һәм сөйләм, сөйләм төрләре, аралашу ситуацияләре; сөйләм теле, функциональ стильләр, матур әдәбият теле; текст һәм аның	- татар теленең башка фәннәрне өйрәнү һәм белем алу чарасы икәнен аңлау; - татар телен әдәбият белән бәйләп, тел чараларының матур әдәбият әсәрләрендәгетәэсир көчен, сәнгатьлелеген булдыруда ролен ачыклау; чор әдәбиятына хас тел-сурәтләү чараларының үзенчәлекләрен ачу; - телне әдәбият белән бәйләп, укыган яки тыңлаган әсәрнең эчтәлеген, планын, конспектын, резюмесын логик эзлекле итеп язарга, сөйләргә өйрәтү; - телне мәдәният белән бәйләп, татар теленең байлыгына һәм матурлыгына хөрмәт, зәвык тәрбияләү; - татар телен рус теле белән бәйләп, телләр һәм халыклар арасындагы уртак хәзинә – рухи кыйммәтләргә ихтирам, башка милләт вәкилләренә карата түземле–ихтирамлы мөнәсәбәт тәрбияләү; телләрнең үзара багланыш-мөнәсәбәтләрен, шул мөнәсәбәтләр нәтиҗәсендә уртак төшенчәләр һәм тел берәмлекләре барлыкка килүне аңлату;

	төрләре; телнең төп берәмлекләре, аларның аермалы билгеләрен, сөйләмдә кулланылу үзенчәлекләрен белү; - телнең төп стилистик чараларын, телнең әдәби нормаларын, сөйләм әдәбе нормаларын белү, аларны сөйләмдә дөрес кулланырга өйрәнү; - тел һәм сөйләм берәмлекләрен аера һәм анализлый белү; тел һәм стилистик чараларның кулланылышына бәйле рәвештә сөйләм төрләрен аера һәм чагыштыра белү; - телнең сәнгати чараларын аеру, аларның эстетик функцияләрен белү.	- рус һәм чит телләр, әдәбиятлар белән бәйләп, татар теленең милли-мәдәни үзенчәлекләрен өйрәтү, алган белемнәрне төрле тел күренешләрен аңлатуда куллану; - телне тарих, җәмгыять белеме фәннәре белән бәйләп, дөнья, кешелек җәмгыяте, аның үсеше турында күзаллау формалаштыру, җәмгыять үсешенең телгә турыдан-туры мөнәсәбәте булуын җиткерү; - татар теле дәресләрендә алган белем һәм күнекмәләрне телнең кеше һәм җәмгыять тормышында тоткан урынын аңларга ярдәм итү; сөйләмне дөрес куллана, бәяли белергә, үз фикереңнең уңай һәм тискәре якларын аңларга, камилләштерергә өйрәтү; - әдәби әсәрләрнең теле белән эшләгәндә, татар теле – бәйләүче чараларга бик бай тел, шул чаралар системасын, алар белдергән мәгънәләрне нәтиҗәлерәк үзләштерү максатыннан, стиль мөмкинлекләрен дә исәпкә алып, фикерне төгәл бирердәй сүзтезмә һәм җөмләләрне телебез хәзинәсеннән сайлап ала белү.

Уку предметының эчтәлеге

Бүлек исеме	Кыскача эчтәлек	Сәгатьләр саны
Фонетика	Фонетика. Сөйләм авазлары, аларның кулланылышы: авазларның охшашлануы, чиратлашуы; авазлар чиратлашканда, мәгънәнең үзгәрүе . Дөрес сөйләү һәм язу. Сүзнең әйтелеше һәм язылышы, сүз ярдәмендә белдерелгән мәгънә. Аваз һәм фонема. Авазларның охшашлануы.(уңай һәм кире ассимиляция), чиратлашуы, йотылуы. Авазлар үзгәрү- чиратлашуның мәгънә үзгәрүенә китерүе. Тартык һәм сузык авазлар, аларны төркемләү. Татар телендә үзенчәлекле авазлар, аларның дөрес әйтелеше.Татар теленең төп фонетик закончалыклары һәм аваз үзгәрешләре. Сингармонизм һәм аның төрләре: ассимиляция, редукция. Иҗек. Басым һәм аның төрләре.Интонация һәм аның өлешләре. Орфографик принцип үзенчәлекләре.	***7 сәг.***
Лексикология	Сүз-телнең берәмлеге. Сүзнең фикер формалаштыру һәм хис-тойгы белдерү вазыйфасы. Татар теленең сүзлек составы. Сүз байлыгын тулыландыру һәм баету юллары. Лексикология. Телнең сүзлек составының **лексика** дип йөртелүе. Лексика турындагы фәннең **лексикология** дип аталуы. Сүзнең лексик һәм грамматик мәгънәләре. Синоним, омоним, антонимнар. Фразеология фәне. Фразеологизмнар. Аңлатмалы, фразеологик, синонимнар һәм башка төр сүзлекләрдән нәтиҗәле файдалану. Сүзлекләр төзү турындагы фәннең **лексикография** дип аталуы. Аңлатмалы, телара сүзлекләр. Нинди дә булса бер тел сүзләренең мәгънәсен шул ук телдә аңлатып бирә торган сүзлекләрнең **аңлатмалы сүзлекләр** дип аталуы. Бер телдәге сүзләрнең мәгънәсен икенче телдә аңлатып бирә торган сүзлекләрнең **теларасүзлекләр** дип аталуы. Сүз ясалышы һәм төзелеше мәсьәләләрен өйрәнә торган бүлекнең **сүз ясалышы** дип аталуы. Татар телендә сүз ясалыш юллары: кушымчалар өстәү, сүзләрне кушу, мәгънә өстәү, бер сүз төркеменнән икенчесенә күчү, кыскарту. Ясалма, кушма, парлы, кыскартылма сүзләр.	***8 сәг.***
Морфология һәм сүзьясалышы	Морфология. Тел гыйлеменең аерым тармагы буларак **морфологиянең 1**) сүз төркемнәрен, 2) аларның грамматик билгеләрен 3) аларның төрләнешләрен өйрәнүе. Исем, фигыль, сыйфат, сан,алмашлык, рәвеш, теркәгеч, бәйлек, кисәкчә, ымлык, аваз ияртеме, хәбәрлек сүзләр Төрләндергеч кушымчаларның морфологиягә каравы.Ясагыч кушымчалар, төрләндергеч кушымчалар, модаль һәм бәйләгеч кушымчалар. Сүзләрне төркемләү принципларын аңлата алу, һәр сүз төркемен төп билгеләрен, үзенчәлекләрен, җөмләдәге кулланылышын, төрләнешен, төркемчәләрен, ясалышын һәм дөрес язылышын белү. Сүзләргә дөрес морфологик анализ ясый алу, сөйләмдә сүз төркемнәрен дөрес куллану. Кушымчаларның төрләрен аера белү, җөмлә төзүдәге рольләрен аңлата алу.	***7 сәг.***
Гади җөмлә синтаксисы	**Синтаксис һәм тыныш билгеләре.** Синтаксис- сөйләм төзелешен өйрәнә торган фән. Тел гыйлеменең бер тармагы буларак, синтаксисның сөйләм төзелешен өйрәнүе. Сүзләр арасында ияртүле һәм тезүле бәйләнеш. Бәйләүче чаралар, аларның төп үзенчәлекләре. Тыныш билгеләре куюның нигезләре: тел төзелеше һәм мәгънәви нигез. Хикәя, сорау, боеру һәм тойгылы җөмләләрдә тыныш билгеләре. Ярым хәбәрлеккә ия булган хәл кисәкләр ияртүче сүздән ераклаштырылган булсалар, аларның өтер белән аерылулары. Аныклагычлар янында өтер, сызык, ике нокта, җәяләр кую очраклары Өстәлмәләр. Күзаллаулы баш килештән соң өндәү билгесе, өндәү билгесе һәм нокталар, нокта, күп нокталар кую очраклары Эндәш сүзләр	***14 сәг.***

	янында өтер, өндәү билгесе куелу очраклары. Тиңдәш кисәкләр янында өтер, сызык, ике нокта куелу очраклары	
Кушма җөмлә синтаксисы	Кушма җөмләдә тыныш билгеләренең куелышын җөмләләрнең бәйләнеш төренә(синтаксик төзелеш) һәм синтетик һәм аналитик төзелешкә бәйлелеге. Тезмә кушма җөмләдә өтер, сызык, нокталы өтер куелу очраклары Иярченле кушма җөмләдә тыныш билгеләре. Синтетик иярченле кушма җөмләдә өтер. Сызык куелу һәм тыныш билгеләренең куелмый торган очраклары Аналитик иярченле кушма җөмләдә тыныш билгеләрен куюда бәйләүче чараларның нинди булуына, җөмлә төзелешенә таянып эш итү. Бәйләүче чарасы мөнәсәбәтле сүз булганда җөмләдә тыныш билгеләре.	***12 сәг.***
Стилистика һәм сөйләм культурасы	Билгеле бер телдә сөйләшүчеләрнең фикерне аңлаешлы итеп һәм гасырлар буена урнашып килгән таләпләрне бозмыйча, төгәл итеп сөйләүләренә әдәби сөйләм дип әйтү. Телдәге стильләрне өйрәнә торган фәннең стилистика дип аталуы. Сөйләм стиленең төрләре һәм үзенчәлекләре. әдәби һәм публицистик стильләр. Әдәби стильдә барлык мәкаләләрнең язылуы. Публицистик стильдә газета- журнал мәкаләләре, тәнкыйть материаллары, һәртөрле өндәмәләр. Юлъязмалар. Очерк, фельетоннарның иҗат ителүе. Фәнни стильдә гыйльми мәкалә, китаплар, белешмә, дәреслекләр, диссертацияләр язылуы. Аның башка стильдән махсус фәнни терминнарның күбрәк кулланылуы, сүзләрнең туры, төгәл мәгънәсендә бирелүе белән аерылуы. Рәсми стильдә юридик эш кәгазьләре, карар, беркетмә, гариза, аңлатма, ышаныч язуы, акт, белдерүләр язылуы. Сөйләмә стильнең әдәби тел нормаларын үзләштергән кешеләрнең көндәлек аралашулары вакытында кулланылуы. Төп мәгънәләре охшаш булган сүзләр, фразеологик әйләнмәләр, сүз формалары, сүзтезмәләр, җөмләләрнең **синоним** дип аталуы. Тулы синонимнар. Стилистик синонимнар. Барлык төр синонимнар җыелмасының **синонимика** дип аталуы.	***26 сәг***
Тел турында гомуми мәгълүмат	Кешеләрнең тормышны алып бару өчен матди һәм рухи яктан үзара төрле бәйләнешларга керүен **иҗтимагый мөнәсәбәтләр** дип атау. Үзара иҗтимагый мөнәсәбәтләрдә торган кешеләр берләшмәсенең **җәмгыять** дип аталуы. Телнең җәмгыять үсеше белән бергә үсүе, үзгәрүе, камилләшүе. Телнең кулланылуы арту, телнең функцияләре киңәюе **телнең функциональ** үсеше булуы. Телнең фонетик, лексик, грамматик һәм стилистик төзелеше шомаруы, камилләшә баруы **телнең структур үсеше** булуы.. Әдәби тел ул-гомумхалык сөйләмә теленең тел осталары тарафыннан эшкәртелгән, нормага салынган формасы. Татар теленең төрки телләр гаиләсенә керүе. V-X өйзләрдәге язмалар телнең **борынгы төрки тел** дип аталуы.XI-XVгасырларда кулланылган телнең **иске төрки тел** дип аталуы. XV-XI гасырларда иске **иске татар әдәби теленең** кулланылуы. Татар милли әдәби теленең хәзерге татар әдәби теле дип йөртелүе. Аның формалашу этаплары. Кемнең дә булса ике телдә сөйләшә, аңлаша алуын ике теллелек (билингвизм) күренеше дип атау. Икенче телне тулы, камил яисә өлешчә генә белүенә карап, ике теллелекне тулы һәм өлешчә ике теллелеккә бүлү. Массакүләм һәм аерым(сирәк) ике теллелек, бер яклы ике теллелек , ике яклы ике теллелек төшенчәләре. Ике теллелек.”Татарстанхалыкларытелләретурында” Татарстан Республикасы законы Тел	***6 сәг***

	гыйлеме- тел турындагыфән. Анынгомуми тел белемендә лингвистика дипийөртелүе. Археография, эпиграфика, филология, психология фәне, педагогика фәнетел гыйлеменеңтөптармаклары : фонетика, графика, орфоэпия, орфография, лексикология, грамматика, стилистика, диалектология, әдәби тел тарихы.	
Кабатлау	Ел дәвамында өйрәнелгән материалларны кабатлау. Белемнәрне системалаштыру.	**5 сәг**
Диктантлар, изложениеләр		**17 сәг**
		102 сәг

Тәрбия эш программасын исәпкә алып тематик планлаштыру

Бүлекнең исеме	“Мәктәп дәресе” модуле	Сәг.
Фонетика	- укытучы һәм укучылар арасында ышанычлы мөнәсәбәтләр урнаштыру, укучылар тарафыннан укытучының таләпләрен һәм гозерләрен уңай кабул итүгә ярдәм итүче, аларның игътибарын дәрестә тикшерелә торган мәгълүматка җәлеп итү, аларны активлаштыру танып-белү эшчәнлеге; - укучыларны дәрестә кабул ителгән нормаларны үтәргә өндәү, үз-үзеңне тоту кагыйдәләре, өлкән (укытучылар) һәм яшьтәшләре белән аралашу кагыйдәләре (укучылар), уку дисциплинасы һәм үз-үзеңне оештыру принциплары; - укучыларның игътибарын өйрәнелә торган фәннең кыйммәтле аспектына җәлеп итү; - дәресләрне социаль әһәмиятле эшен оештыру, мәгълүмат – фикер алышуның инициативасы, укучыларның үз фикерләрен әйтүе аның уңаеннан фикерләр, аңа карата үз мөнәсәбәтләре; - укыту-тәрбия мөмкинлекләрен кулланып, предметны аша балаларга җаваплылык, гражданлык хисләре тәрбияләү,	**7**
Лексикология		**8**
Морфология һәм сүзьясалышы		**7**

Гади җөмлә синтаксисы **Кушма җөмлә синтаксисы** **Стилистика һәм сөйләм культурасы** **Тел турында гомуми мәгълүмат** **Кабатлау**	- үз-үзеңне тоту, кешелеклелек һәм мәрхәмәтлелек күренешләре тәрбияләү өчен, тиешле текстлар уку, бурычларны хәл итү өчен, проблемалы ситуацияләрне чишү, класста фикер алышу; - дәрестә укучыларның интерактив эш рәвешләрен куллану: - интеллектуаль, эшлекле, ситуацион уеннар, кызыксындыру чаралары укучыларны мотивацияләү; дискуссияләр, конструктив диалог алып бару; төркем эше яки эш тәҗрибәсе алу; -укучыларны командада эшләргә һәм башкалар белән хезмәттәшлек итәргә өйрәтү; - дәрескә уен процедураларын кертү, балаларны белем алуга кызыксындыру, уңай милләтара мөнәсәбәтләрне җайга салу, сыйныфта мөнәсәбәтләр яхшы атмосфера булдыру; - өлгермәүче сыйныфташларына шефлык, остазлык оештыру, социаль әһәмиятле тәҗрибә хезмәттәшлек һәм үзара ярдәм итүләренә ирешү; - укучыларның тикшеренү эшчәнлеген башлап җибәрү һәм аларга ярдәм итү; - алар тарафыннан индивидуаль һәм төркемләп тикшеренү проектларын гамәлгә ашыру кысаларында, бу укучыларга мөстәкыйль хәл итү күнекмәләрен алу мөмкинлеген бирү - теоретик проблемалар, күнекмәләр генерацияләү һәм рәсмиләштерү, үз идеяләренә, чит идеяләргә карата ихтирамлы мөнәсәбәт күнекмәләре булдыру, - эшләрен аудитория алдында, халык алдында чыгыш ясау күнекмәләрен устерү, үз карашыңны дәлилли һәм яклый белергә өйрәтү	**14** **12** **26** **6** **5**
Барысы		**102**

Календарь-тематик планлаштыру

№	Өйрәнелә торган бүлек, дәрес темасы	Укучыларның төп уку эшчәнлеге төрләре	Календарь вакыт	
			план	факт
	Фонетика - 8 сәг.			
1-2	Сөйләм авазлары, аларның кулланылышы.	Фонетик зарядка. Дәреслек өстендә эшләү. Конспектлау методикасы белән таныштыру. Үтелгән материал буенча сорауларга җавап алу.	1.09 6.09	
3-4	Дөрес сөйләү һәм дөрес язу.	Җөмләләрне уку һәм аваз үзгәрешләрен билгеләү. Сүз, җөмлә, текст транскрипциясен язу.	8.09 9.09	
5	Татар орфографиясенең төп принциплары.	Фонетик зарядка. Сүзләрне иҗекләргә бүлеп, аларның төрләрен әйтү. Сүзләргә фонетик анализ ясау.	12.09	
6-7	Фонетика бүлеген кабатлау.		13.09 15.09	
8	Диктант.	Белем һәм күнемәләрне гамәлдә куллана белү	19.09	
Лексикология - 10 сәг.				
9	Татар әдәби теленең сүз байлыгы.	Сүзләрнең лексик һәм грамматик мәгънәләрен билгеләү. Мисаллардан фразеологик әйтелмәләрне табу һәм мәгънәләрен аңлату.	20.09	
10	Синонимнар.	Укытучы сөйләме.Сорауларга җавап бирү.Синоним, омоним, антонимнарны табу, билгеләмәләрен әйтү.Тексттан архаизм, алынма сүзләрне, диалектизм һәм профессионализмнарны табып язу.	22.09	

11	Антонимнар.	Аңлатмалы, энциклопедик, этимологик, тәрҗемәле сүзлекләр беләнэшләү.Аңлашыл-маган сүзләрнең мәгънәләрен язу.Практик эш.	26.09	
12-13	Омонимнар.	Вариантлар буенча биремнәрне үтәү	29.09	
14	Фразеологик әйтелмәләр.		29.09	
15-16	Татар теленең сүзлек составы.		03.10 04.10	
17-18	**Изложение “Ике дус?”**	Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу.	6.10 10.10	
Морфология һәм сүзьясалышы – 4 сәг.				
19-20	Сүз төркемнәре. Мөстәкыйль мәгънәле сүз төркемнәре. Хәбәрлек сүзләр.	Эзләнү, тикшеренү ысулы: аңлатмалы сөйләү, чагыштыру, әңгәмә үткәрү. Сүзләргә морфологик анализ ясау.	11.10 13.10	
21-22	Модаль һәм бәйләгеч сүз төркемнәре.	Эзләнү, тикшеренү ысулы: аңлатмалы сөйләү, чагыштыру, әңгәмә үткәрү. Сүзләргә морфологик анализ ясау.	17.10 18.10	
23	Сүз ясалышы ысуллары.	Бирелгән сүзләрнең мәгънәле кисәкләрен табу, төзелеше ягыннан тикшерү.Сүз ясалышы ысулларының һәрберсенә мисаллар уйлап язу. Тексттагы тамыр һәм ясалма сүзләрне аерып әйтү, ясалма сүзнең тамырын һәм кушымчасын билгеләү.	20.10	
24-25	**Изложение “Чәчәк”.**	Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу.	24.10 25.10	
26-27	Хаталар өстендә эш. Сүзләрнең ясалышы буенча төрләре.	Бирелгән сүзләрнең мәгънәле кисәкләрен табу, төзелеше ягыннан тикшерү.Сүз ясалышы ысулларының һәрберсенә мисаллар уйлап язу. Тексттагы тамыр һәм ясалма сүзләрне	27.10 07.11	

		аерып әйтү, ясалма сүзнең тамырын һәм кушымчасын билгеләү.		
Гади җөмлә синтаксисы – 8 сәг.				
28-29	Сүзләр арасында тезүле һәм ияртүле мөнәсәбәтләр.	Укытучы аңлатмасы.Бирелгән сорауларга җавап бирү. Җөмләдән сүзтезмәләрне аерып язу.Җөмләдән баш һәм иярчен кисәкләрне билгеләү.	8.11 10.11	
30	Ияртүле бәйләнештәге сүзләр арасында мөнәсәбәтләр.	Җөмлә ахырында бирелгән тыныш билгеләренең куелышын нигезләп бирү, күнегүләр эшләү, нәтиҗә ясау	14.11	
31-32	Җөмләдә кушымча, теркәгеч, кисәкчәләрнең язылышы.	Кабатлау, күнегүләр эшләү , тест сорауларына җавап бирү	15.11 17.11	
33	Җөмләдә бәйлек һәм бәйлек сүзләрнең язылышы.	Аерымланган кисәкләрне табу, алар янында тыныш билгеләренең куелышын аңлату.	21.11	
34-35	Аерымланган хәлләре булган җөмләләрдә тыныш билгеләре.	Тексттан аныклагычларны, тиңдәш кисәкләрне табу, алар янында тыныш билгеләренең куелышын дәлилләп күрсәтү.	22.11 24.11	
36-37	**Изложение «Рәбига әби».**	. Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу.	28.11 29.11	
38-39	Хаталар өстендәэш. Аныклагычлар янында тыныш билгеләре.	Җөмләләрне күчереп язу, бәйләүче чараларны һәм тыныш билгеләренең куелышын җөмлә төреннән чыгып аңлату. Схема төрләрен искә төшерү, төзү.	1.12 5.12	
40-41	Тиңдәш кисәкләре, гомумиләштерүче сүзләре булган җөмләләрдә тыныш билгеләре	Тезмә кушма җөмләләрне күчереп язу, бәйләүче чараларны һәм тыныш билгеләренең куелышын җөмлә төреннән чыгып аңлату. Схема төрләрен искә төшерү, төзү.	6.12 8.12	
42-43	Кереш яки эндәш сүзе, өстәлмәсе булган җөмләләрдә тыныш билгеләре	Текстан өстәлмәләрне табу, тыныш билгеләренең куелышын аңлату. Күнегүдә бирелгән эндәш һәм кереш сүзләр янында тыныш билгеләренең куелышын дәлилләп күрсәтү.	12.12 13.12	

		Тиңдәш кисәкләр янында тыныш билгеләрен аңлату.		
44	**Тыныш билгеләрен кабатлау. Контроль диктант .**	Белем һәм күнемәләрне гамәлдә куллана белү	15.12	
Кушма җөмлә синтаксисы – 6 сәг.				
45-46	Хаталар өстендә эш. Җөмләләр арасында тезүле һәм ияртүле бәйләнеш.	Аерымланган кисәкләрне табу, алар янында тыныш билгеләренең куелышын аңлату.	19.12 20.12	
47-48	Тезмә кушма җөмләләр һәм аларда тыныш билгеләре.	Тексттан аныклагычларны, тиңдәш кисәкләрне табу, алар янында тыныш билгеләренең куелышын дәлилләп күрсәтү.	22.12 26.12	
49-50	Иярченле кушма җөмләләрдә тыныш билгеләре	Текстан өстәлмәләрне табу, тыныш билгеләренең куелышын аңлату. Күнегүдә бирелгән эндәш һәм кереш сүзләр янында тыныш билгеләренең куелышын дәлилләп күрсәтү. Тиңдәш кисәкләр янында тыныш билгеләрен аңлату.	27.12 29.12	
51-52	Синтетик иярченле кушма җөмләләр һәм аларда тыныш билгеләре.	Синтетик иярченле кушма җөмләләрне күчереп язу, бәйләүче чараларны һәм тыныш билгеләренең куелышын җөмлә төреннән чыгып аңлату. Баш җөмлә белән ичрчен җөмлә арасында тыныш билгеләре куелмау очрагын аңлату.Схемаларын төзү.	9.01 10.01	
53-54	Аналитик иярченле кушма җөмләләр һәм аларда тыныш билгеләре.	Аналитик иярченле кушма җөмләләрне күчереп язу, бәйләүче чараларны һәм тыныш билгеләренең куелышын җөмлә төреннән чыгып аңлату. Схема төрләрен искә төшерү, төзү.	12.01 16.01	
55-56	“Кушма җөмлә синтаксисы” бүлеген гомумиләштереп кабатлау		17.01 19.01	

57-58	**Контроль изложение. “Гадилә”**	Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу.	23.01 24.01	
Стилистика һәм сөйләм культурасы - 19 сәг.				
59-60	Хаталар өстендә эш. Әдәби сөйләм һәм аның стильләре.	Укытучы сөйләме, конспектлау күнекмәләре бирү. Таблица ясау.	26.01 30.01	
61	Функциональ стильләр. Әдәби стиль.	Укытучы сөйләме, конспектлау күнекмәләре бирү.Өзекләрне укып, аларның кайсы стильгә каравын һәм нинди лексик, синтаксик үзенчәлекләргә ия булуын ачыклау.Өзекләр китерү. Таблица ясауны дәвам итү.	31.01	
62	Публицистик стиль	Укытучы сөйләме, конспектлау күнекмәләре бирү.Өзекләрне укып, аларның публицистик стильгә каравын һәм нинди лексик, синтаксик үзенчәлекләргә ия булуын ачыклау. Өзекләр китерү. Таблица ясауны дәвам итү	2.02	
63	Фәнни стиль .	Укытучы сөйләме, конспектлау күнекмәләре бирү. Өзекләрне укып, аларның рәсми стильгә каравын һәм нинди лексик, синтаксик үзенчәлекләргә ия булуын ачыклау. Аерым стильгә караган өзекләр китерү. Таблица ясауны дәвам итү.	6.02	
64	Рәсми стиль.	Морфологик синонимнар һәм аларны сөйләмдә кул лану үзенчәлекләре турында укытучы аңлатмасы.Синоним-нарны кулланып, инша язу.	7.02	
65	Эш кәгазьләреннән үтенеч һәм ышанычнамә язу	Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу	9.02	
66	Сөйләмә стиль	Ике составлы җөмләләрнең бер составлы синонимнарын (һәм киресенчә) төзеп, парлап язу.	13.02	

67-68	**Изложение. “Нәкый Исәнбәт”**	Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу.	14.02 16.02	
69-70	Стилистиканың нигезе буларак синонимия. Морфологик синонимнар һәм аларны сөйләмдә куллану үзенчәлекләре.	Укытучы сөйләме, конспектлау күнекмәләре. Синонимнарның төп мәгънәләрен һәм мәгънә аерымлыкларын билгеләү.	20.02 21.02	
71-72	Синтаксик синонимнар. Сүзтезмәләр һәм җөмләләр синонимлыгы	Грамматик биремле диктант язу.	23.02 27.02	
73-74	Бер һәм ике составлы җөмләләр синонимлыгы	Җөмләләрне җыйнаклык таләбеннән чыгып үзгәртеп язу.	28.02 1.03	
75-76	Туры һәм кыек сөйләм синонимлыгы		5.03 6.03	
77-78	Синтетик һәм аналитик җөмләләрнең синонимлыгы		8.03 12.03	
79	**Контроль диктант. “Урманда көзге яңгыр”**	Белем һәм күнемәләрне гамәлдә куллана белү	13.03	
80-81	Хаталар өстендә эш. Тезмә кушма җөмләләр синонимлыгы		15.03 19.03	
82	Татар телендә калькалар		20.03	
83	Сөйләм культурасы, аның нигезләре. Сөйләм төгәл булсын	Укытучы аңлатмасы. Күнегүләрэшләү.	22.03	

84	Сөйләм аңлаешлы булсын	Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу.	2.04	
85	Сөйләм саф булсын	Укытучы аңлатмасы. Аңлатманың кыскача эчтәлеген язу. Күнегүләрэшләү.	3.04	
86	Сөйләм җыйнак булсын	Укытучыаңлатмасы. Күнегүләрэшләү.	5.04	
87	Сөйләм аһәңле булсын	Укытучы сөйләме. Аңлатманың кыскача эчтәлеген язу. Язмаларның кайсы диалектка каравын билгеләү, бу диалектның әдәби әйтелештән аермаларын таба белү.	9.04	
88-89	**Изложение” Исемең матур, кемнәр куйган?”**	Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу.	10.04 12.04	
Тел турында гомуми мәгълүмат - 3 сәг.				
90-91	Хаталар өстендә эш. Телнең иҗтимагый әһәмияте. Тел һәм тарих.Хәзерге татар милли әдәби теленең тамырлары.	Укытучы аңлатмасы. Күнегүләрэшләү.	16.04 17.04	
92-93	Татар милли әдәби теленең формалашуы. Татар сөйләмә теленең диалектлары.	Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу.	19.04 23.04	
94	**Орфография һәм тыныш билгеләре. Контроль диктант. “Матур булыйк!”**	Укытучы аңлатмасы. Аңлатманың кыскача эчтәлеген язу. Күнегүләрэшләү.	24.04	
95-96	Икетеллелек. “Татарстан Республикасы халыклары телләре турында” Законы. Тел белеменең әһәмияте, төп бүлекләре.	Текстларныукып, татар-гарәп, татар-рус икетеллелегейогынтысынаңлату. “Татарстан Республикасыхалыкларытелләретурында” Татарстан РеспубликасыЗаконыннанөземтәләрнеукыпөйрәнү, кыскачаэчтәлегенязу.	26.04 30.04	

97	**Еллык контроль эш.**	Грамматик биремле диктантны мөстәкыйль язу.	1.05	
98	Хаталар өстендә эш.		3.05	
Кабатлау һәм имтиханга әзерлек - 4 сәг.				
99-100	Тестлар ярдәмендә татар теленнән белем сыйфатын тикшерү, белемнәрне балларда бәяләү	Укытучы укыганны тыңлау, план төзү һәм сөйләп карау. Караламага язу.	7.05 8.05	
101	Тестлар ярдәмендә татар теленнән белем сыйфатын тикшерү, белемнәрне балларда бәяләү		10.05	
102	Йомгаклау		14.05	

Укыту – методик тәэмин ителеш исемлеге. Әдәбият исемлеге.

I.Төп әдәбият:1. Дәреслек: 9 нчы сыйныф өчен ФМ.З.Закиев, В.Н.Максимов тарафыннан төзелгән Казан: Татарстан китап нәшрияты 2015, укыту әсбабына нигезләнеп төзелде.

2.М.З.Зәкиев. Н. В. Максимов.Татар теле, 8 сыйныф, татар телендә гомуми белем бирү оешмалары өчен уку әсбабы.- Казан: Татарстан китап нәшрияты, 2015

3. Сафиуллина Ф.С., Зәкиев М.З. Хәзерге татар әдәби теле. – Казан:“Мәгариф” нәшрияты, 2002.

4. М.З.Зәкиев. Н. В. Максимов.Татар теле, 8 сыйныф, татар телендә гомуми белем бирү оешмалары укытучылары өчен методик кулланма.- Казан: Татарстан китап нәшрияты, 2015

II. Өстәмә әдәбият:

1.Абдрәхимова Я.Х. Татар теленнән бәйләнешле сөйләм үстерү дәресләре. 5-7. – Казан: “Мәгариф” нәшрияты, 2003.

2.Харисова Ч.М. Татар теле. Анализ үрнәкләре. – Казан: “Мәгариф” нәшрияты, 2009.

Укучылар өчен тәкъдим ителә торган әдәбият исемлеге

1.Ганиев Ф.Ә. Татар теленең аңлатмалы сүзлеге. – Казан: “Матбугат йорты” нәшрияты, 2005.

Дидактик материаллар1. Сафиуллина Ф.С. Хәзерге татар әдәби теле. – Казан: “Мәгариф” нәшрияты, 2002.**2.** Таблицалар (гади җөмлә синтаксисы).

Мәгълүмати-электрон ресурслар1. "Татар теле. 5-11", "Белем.ру" ҖЧҖ, 2009. Мультимедияле ярдәмлек.**2.** Татар сайтлары: edu.tatar.ru; belem.ru.

Укыту процессының матди-техник тәэмин ителеше
I. Техник чаралар:1. Ноутбук. 2.Тавышкөчәйткечләр
II. Программалар:1. Windows 7 операционсистемасы:MicrosoftOffice 2003, 2007, 2010.MicrosoftOfficePowerPoint

Эш программасына кушымта.

Контроль диктантларны бәяләү критерийләре.

№	Таләпләр	Билге
1	Орфографик һәм пунктуацион хаталар булмаган эшкә. **Искәрмә.** Орфографик (яки пунктуацион) 1 хаталы пөхтә башкарылган эшкә яки бер үк хата, бер үк сүзләрдә кабатланса һәм пунктуацион 1 хаталы эшкә	"5"ле билгесе куела.
2	1орфографик, 1 пунктуацион хатасы булган эшкә. **Искәрмә.** 1 орфографик, 2 пунктуацион хаталы эшкә яки, орфографик хаталары булмыйча, 3 пунктуацион хатасы булган эшкә, яки бер төрдәге 2 орфографик һәм 1 пунктуацион хаталы эшкә	"4"ле билгесе куела.

3	2 орфографик, 1–3 пунктуацион хаталы, 2 төзәтүле эшкә. **Искәрмә.** 4 пунктуацион, 1 орфографик хаталы эшкә яки бер төрдәге 5 орфографик, 4 пунктуацион хаталы эшкә	"3"ле билгесе куела.
4	5 орфографик, 5 пунктуацион хаталы, 4 төзәтүле эшкә	"2" ле билгесе куела.
5	6–7 орфографик, 4–5 пунктуацион хаталы, берничә төзәтүле эшкә	"1"ле билгесе куела.

Грамматик биремле диктантны бәяләү

Грамматик биремле диктантларга *ике билге* куела: беренчесе – диктантка, икенчесе – грамматик биремне башкару сыйфатына. Әгәр грамматик бирем бер дә ялгышсыз башкарылса, эшкә "5"ле билгесе куела. Дүрттән өч өлеше (75%) дөрес башкарылмаган грамматик биремгә уңай билге куелмый.

Изложениеләрне бәяләү

Изложение язу өчен, гадәттә, укучыга аңлаешлы телдә хикәяләү характерындагы текст яки өзек алына. Ул матур яки фәнни- популяр әдәбияттан, көндәлек матбугаттан һ.б. булырга мөмкин.

Кайсы гына өзек, текст бирелсә дә, укучы аның язылу стиленә игътибар итәргә. Стильләрне бутамаска тиеш. Текстның стиль үзенчәлекләре укучының язмасында да сакланырга тиеш.

Сайланган текстлар укучыларга белем һәм тәрбия бирү максатларын канәгатьләндерерлек. Эчтәлеге һәм теле ягыннан аңлаешлы булырга, бәйләнешлә сөйләм үстерү юнәлешендә алып барылырга тиеш.

Изложение текстының күләме түбәндәгечә билгеләнә:

Сыйныф	Изложение саны	Уку елы башында		Уку елы азагында	
		Текстның күләме	язманың күләме	Текстның күләме	язманың күләме
6	4(2)	250-300	140-150	300-350	160-180

Изложение ярдәмендә укучыларның түбәндәге белем, осталык, һәм язу күнекмәләре тикшерелә:

1. Укучының эчтәлекне эзлекле, тулы һәм дөрес бирүе, бәйләнешле итеп яза алуы, ягъни изложение текстының мөмкин кадәр төгәл бирелүе.
2. Укучының тел байлыгы, сөйләмнең төгәл һәм образлы булуы. Сөйләм байлыгы дигәндә, предмет, күренеш, вакыйгаларны тасвирлауда тиешле сүзләрне мөмкин кадәр урынлы куллану, күп төрле морфологик категорияләрдән синтаксик төзелмәләрдән файдалану күздә тотыла. Сүз төрлелегенең чикләнгән булуы, сүзнең бер үк формаларын еш кабатлау, бер төрдәге гади җйнак җөмләләләр яки бертөсле синтаксик төзелмәләр беләң генә эш итү укучы теленең ярлы булуын күрсәтә.
3. Грамоталы итеп яза алу дәрәҗәсе – укучының грамматик нормаларны һәм дөрес язу кагыйдәләрен саклап язу күнекмәләренә ия булуы ул.

Изложениеләрне бәяләү критерийләре.

№	Текстның бирелеше	Грамоталылыгы	Билге
1	Текст планга нигезләнеп (яки плансыз), эзлекле бирелгән; стиль бердәмлеге сакланган; фактик хаталар юк.	1 орфографик яки пунктуацион (яки грамматик) хата бар.	“5”ле билгесе куела.
2	Текстның хикәяләү агышы бирелгән эзлеклелек белән тулысынча туры килми; стиль бердәмлегендә хилафлык сизелә; язмада 1 фактик хата бар.	2 орфографик 1 пунктуацион (яки 1 грамматик) хата бар.	“4”ле билгесе куела.
3	Текст язмада эзлекле бирелмәгән, стиль бердәмлеге сакланмаган. Сүзләр бәйләнешендәге төгәлсезлекләр җөмләнең мәгънәсен бозуга китергән. Язмада 1 фактик хата бар.	3 орфографик 2 пунктуацион (яки 1 грамматик) хата бар.	“3”ле билгесе куела.
4	Тексттагы эзлеклелек язмада сакланмаган, стиль бердәмлеге юк; сүзләр һәм җөмләләр бәйләнешендә хаталар бар; фактик һәм техник хаталар бар	Орфографик хаталарның саны – 3 тән, пунктуацион хаталарның саны – 2 дән, грамматик хаталарның саны 3 тән артык.	“2”ле билгесе куела.

Контроль – тикшерү материаллары.

Кереш диктант.

Максат: укучыларның 8 нче сыйныфта алган белемнәрен тикшерү.
Бурычлар:

- Әйтү максаты ягыннан җөмлә төрләрен һәм алар янында тыныш билгеләренең куелышын үзләштерүләрен бәяләү;
- сүз төркемнәрен һәм җөмлә кисәкләрен билгели алуларын бәяләү.
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Туган тел.

Якшәмбе көнне Мәскәү татарлары Измаил паркына җыелалар. Өч ел шушы паркка мин дә йөрдем. Йөз яшьлек юкә агачлары урап алган мәйданда өздереп тальян гармун уйный. Яшь егетләр, яшь кызлар гармунга кушылып җырлыйлар, әйлән-бәйлән уйныйлар, бииләр. Авылда чакта уен җырларын күп тыңладым мин . Авыл җирендә күбрәк мәхәббәт, яшьлек турында, аның заяга үтүе, бәхетнең кыска гомерле булуы турында җырлыйлар иде. Бу бакчада исә авылны сагыну, туып-үскән җирләрне юксыну моңнары өстенлек итә. Югыйсә, минем милләттәшләрем монда үзләре теләп килгәннәр. Әйе, шәһәрдә тормыш уңайрак. Эш-хезмәте дә җиңелрәк. Монда музейлар, театр, концерт заллары.Ә шулай да татарлар һәр атна менә шушында җыела.Туган телдә сөйләшә, җыр тыңлый.

Туган тел! Үзәкнең иң түренә кереп утырган әрнүле, татлы бер тылсым! Синең гармун ыңгырашуы аша колакка килеп бәрелгән бер сүзең яшәүнең мәгънәсен көчәйтеп җибәрә, күңелне пакьләндерә, хыял-өметләрне тергезә, тормыштагы авырлыкларны, гаделсезлекләрне

җиңеп чыгарга көч өсти. "И туган тел, и матур тел, әткәм-әнкәмнең теле!" - дип юкка гына әйтмәгән бөек шагыйрь. (154 сүз)

Изложение.

Максат: Укучының эчтәлекне эзлекле, тулы һәм дөрес бирүен, бәйләнешле итеп яза алуын, ягъни изложение текстын мөмкин кадәр төгәл бирә алуын тикшерү.

Бурычлар:

- Укучының тел байлыгын, сөйләменең төгәл һәм образлы булуын, бирелгән текстның планын төзи алуын бәяләү;
- укучының грамматик нормаларны һәм дөрес язу кагыйдәләрен саклап язу күнекмәләренә ия булуын бәяләү.
- Текстның стиль үзенчәлекләренең саклануына игътибар итү;
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Ике дус.

Биологиядән “ ике” ле алуына һич үкенмәде Камил, чөнки бу фәнне башкаларга караганда яхшырак белә. “Ике” ле алуның сәбәбе дә көлке сыман: контроль эш дәфтәрен күрептапшырмаган. Эшен беренче булып төгәлләгән иде дә, янәшә партада утыручы Сәриянең биремне эшли алмавын күреп, укытучы сизмәгәндә генә, дәфтәрен аңа сузды. Дәрес бетеп, тәнәфескә кыңгырау шалтырагач, укытучы үзе йөреп җыйды дәфтәрләрне. Минем дәфтәр Сәриядә дип әйтмәс бит инде!

Укытучы Галия Нуровна икенче көнне иртән дәфтәрләрне өләшеп чыкты да журналдан Камилнең фамилиясен эзләде.

- Шәкуров, синең эшеңә “ике”ле, - диде.
- Ни өчен “ике”ле соң ул, Галия Нуровна? – дип сорады Камил елмаю катыш.
- Дәфтәреңне тапшырмагансың!

Сыйныф бүлмәсендә тынлык урнашты. Мин Камилнең белгәнен дә, контроль эшен беренче булып язып бетерүен дә яхшы беләм. Без Камил белән дуслар, бер партада утырабыз.

Сәрия гафу да үтенмәде, Камил дәфтәреннән күчереп язган контроль эшенә “биш” ле алды.

Мәктәптән без икебез генә кайттык. Авылга өч чакрым юл. Камил миңа табигатьтәге үсемлекләр, бөҗәкләр,кошлар, җәнлекләр дөньясы турында сөйләде. Каян барысын да истә калдыра ул! (156 сүз)

(Дания Гайнетдиновадан)

Изложение.

Максат: Укучының эчтәлекне эзлекле, тулы һәм дөрес бирүен, бәйләнешле итеп яза алуын, ягъни изложение текстын мөмкин кадәр төгәл бирә алуын тикшерү.

Бурычлар:

- Укучының тел байлыгын, сөйләменең төгәл һәм образлы булуын, бирелгән текстның планын төзи алуын бәяләү;
- укучының грамматик нормаларны һәм дөрес язу кагыйдәләрен саклап язу күнекмәләренә ия булуын бәяләү.
- Текстның стиль үзенчәлекләренең саклануына игътибар итү;
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Чәчәк.

Булган, ди , бер Чәчәк. Сабагында утырган-утырган да әйтеп куйган бу:

-Җил мине төрле якка селкетә, Кояш кыздыра, ул кыздырганда, күләгәгә дә яшеренеп булмый, туйдым бу сабакта гына утырудан, - дигән.

Бүтәннәр аның белән бәхәсләшмәгәннәр. Аларга сабакта утыру да, җил искәндә чайкалу да, кояшта кызыну да, кичке җиләс һавада таҗларын йомып йокыга талу да бик рәхәт булган.

Шул арада болынга бер кыз йөгереп килгән дә әлеге Чәчәкне, өзеп, түшенә кадаган. Чәчәк куанычыннан нишләргә дә белмәгән.

-Күрдегезме, мин хәзер барыгыздан да өстәрәк, биектәрәк! Мин Кояшка да, Җилгә дә якынрак, хәзер мин аларның үзләренең кирәген бирәм! – дигән.

Тик Җилне туктата да, Кояшны суыта да алмаган, үзе генә сулган. Кызның түшеннән чүп үләннәре арасына төшеп калгач, Җил аны очыртып алып киткән дә болынга илтеп ташлаган.

Чәчәкнең күзләреннән яшьләр тамган. Сабагына кире кайтып утырыр иде дә, соң булган шул. Бүтән гөлләр аңа:

-Кояш һәм җил белән кем көрәшә соң? – дигәннәр. – Кояш белән Җил булмаса, без беребез дә үсмәс идек. Җил безнең орлыкларны тирә-якка тарата, Кояш безнең таҗларыбызны кирәк чакта ачтыра, кирәк чагында йомдыра.

Кояш та, Җил дә Чәчәкне ачуланмаганнар. Җир аны үз кочагына алган. Җил Яңгырны чакырган. Яңгыр явып үткәч, бу урында бер генә түгел, әллә ничаклы чәчәкләр үсеп чыккан.

Әлеге Чәчәкнең орлыкларыннан үсеп чыкканнар алар. (149 сүз)

(Сәмига Сәүбәнова буенча)

Изложение.

Максат: Укучының эчтәлекне эзлекле, тулы һәм дөрес бирүен, бәйләнешле итеп яза алуын, ягъни изложение текстын мөмкин кадәр төгәл бирә алуын тикшерү.

Бурычлар:

- Укучының тел байлыгын, сөйләменең төгәл һәм образлы булуын, бирелгән текстның планын төзи алуын бәяләү;

- укучының грамматик нормаларны һәм дөрес язу кагыйдәләрен саклап язу күнекмәләренә ия булуын бәяләү.
- Текстның стиль үзенчәлекләренең саклануына игътибар итү;
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Рәбига әби.

Рәбига әбине яңа өйгә күчергәч, 8 нче сыйныф укучылары моңаеп калдылар. Аларга эш бетте. Элек Рәбига әбигә утын кисәләр, су китерәләр, ишегалларын җыештыралар иде. Рәбига әбинең җиз самоварында чәй кайный, табасында коймак чыжылдый башлый иде. Бу яңа йортта бер эш юк. Су торбадан агып тора. Газ кергән. Идәннәре шома. Тәрәзәләре зур. Тик Рәбига әби генә боегып калды. Укучылар аптырадылар:

-Рәбига әби, әллә өйне яратмыйсыңмы? Хәзер син бик моңсу, - диделәр.

-Өйне бик яраттым, балалар. Иске өемдә минем яшьлегем калды, - дип җавап бирде әби.

Рәбига әбиләрнең иске өе янында миләш үсеп утыра. Аны алар яшь чакларында карты белән бергә утыртканнар. Көз көне балалар шул миләшне әбинең яңа өе каршына күчереп утырттылар. Әти-әниләре дә булышты. Тәрәзәсе каршында яшьлегендә үзе үстергән миләшне күргәч, Рәбига әби чынлап яшәреп китте. Элеккечә яулыкларын чөеп бәйләде, җыр сузды, нәни дусларын елмаеп каршылады. Миләш һәр иртәне Рәбига әбине тәрәзәсеннән үрелеп карый, башын күккә борып, аяк очларына баса-баса, язны көтә.

Контроль диктант.

Максат: укучыларның 2 нче чиректә алган белемнәрен тикшерү.
Бурычлар:
- Әйтү максаты ягыннан җөмлә төрләрен һәм алар янында тыныш билгеләренең куелышын үзләштерүләрен бәяләү;
- Укучыларның кушма җөмлә һәм катлаулы кушма җөмлә темаларын ничек үзләштерүләрен бәяләү.
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Нәрсә ул СПИД?

СПИД-специфик вируслар китереп чыгарган һәм дәвалауга бирешмәүчән йогышлы авыру.

Вирус кешенең канына үтеп керә һәм организмның иң мөһим саклану чарасы булган ак кан тәнчекләрен, ягъни лимфоцитларны зарарлый. Нәтиҗәдә, СПИД йоктырган кеше төрле авырулар китереп чыгаручы микробларга, яман шешләргә бирешүчән булып кала.

Авыру организмга акрын тарала. Кайбер лимфатик төеннәрнең зураюы авыруның берничә ел буена бердәнбер билгесе булып торырга мөмкин.

Соңыннан тән температурасы күтәрелә, эчәкләр эшчәнлеге бозыла, авыру нык тирли, ябыга башлый. Алга таба үпкәләр ялкынсына, кан агулана, яман шешләр барлыкка килә, тире үлекләп бозыла башлый. Шуннан соң кеше үлә.

СПИД белән кемнәр авырый?

СПИД белән авыручы кешеләрнең күбесе тәртипсез җенси тормыш белән яшәүче ирләр һәм хатын-кызлар, уртак шприцлардан

файдаланучы наркоманнар һәм СПИД белән авыручы аналардан туган балалар.

СПИДтан ничек сакланырга соң?

Очраклы җенси бәйләнешләр булдырмаска.

Очраклы шприцлардан файдаланмаска.

Нинди дә булса шик туганда, врачка мөрәҗәгать итәргә.

Истә тотыгыз:сезнең үз-үзегезне тота белүегез СПИДтан саклануның иң ышанычлы чарасы булып тора. (146 сү

Изложение.

Максат: Укучының эчтәлекне эзлекле, тулы һәм дөрес бирүен, бәйләнешле итеп яза алуын, ягъни изложение текстын мөмкин кадәр төгәл бирә алуын тикшерү.

Бурычлар:

- Укучының тел байлыгын, сөйләменең төгәл һәм образлы булуын, бирелгән текстның планын төзи алуын бәяләү;
- укучының грамматик нормаларны һәм дөрес язу кагыйдәләрен саклап язу күнекмәләренә ия булуын бәяләү.
- Текстның стиль үзенчәлекләренең саклануына игътибар итү;
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Гадилә.

Кечкенә чакта Гадилә белән Шәһрәт су коенырга бик яраталар иде. Әниләренең эшкә киткәннәрен генә саклап торалар да күл буена чабалар. Гадилә йөзәргә бик ярата иде.

-Кара әле, Шәһрәт, мин әнә теге төнбоек яфрагын кереп утырса, күтәрә алыр микән? – ди ул.

-Юләр, әллә үзеңне бик җиңел дип беләсеңме? Төнбоек яфрагы түгел, мин дә көчкә күтәрәм бит сине.

Сөйләшеп утырганнан соң, алар тагын су коеналар, комда кызыналар. Күлдән төнбоек чәчәкләре җыялар. Гадилә ак төнбоекларны бик ярата. Ул яр башына менеп карап утыра-утыра да, еракта матур чәчәк күреп, кинәт күлгә сикерә. Гадиләне сихри ераклык, күл эчендәге гүзәллек үзенә тарта.

Бервакыт Гадилә күп итеп төнбоек чәчәкләре җыярга уйлады. Күл өстендә сарылы-аклы төнбоеклар шулкадәр күп, әйтерсең зәңгәр күлгә янып торган йолдызлар таратып ташлаганнар. Гадилә шул җем-җем итеп тора торган йолдыз чәчәкләрне өзеп ала да чәчәләренә кадый. Ә чәчкәләре эчкә кергән саен матуррак. Вак дулкыннар өсләрен су белән коендырып китсәләр, алардан да гүзәл, алардан да сокланрыч нәрсә юк төсле. Яр өстеннән караганда, Гадилә төнбоеклар арасыннан күренми дә диярлек. Чәченә күп итеп чәчәкләр кадагач, үзе дә чәчәк бәйләменә охшап киткән. (177 сүз)

(Фәнис Яруллиннан)

Изложение.

Максат: Укучының эчтәлекне эзлекле, тулы һәм дөрес бирүен, бәйләнешле итеп яза алуын, ягъни изложение текстын мөмкин кадәр төгәл бирә алуын тикшерү.

Бурычлар:

- Укучының тел байлыгын, сөйләменең төгәл һәм образлы булуын, бирелгән текстның планын төзи алуын бәяләү;

- укучының грамматик нормаларны һәм дөрес язу кагыйдәләрен саклап язу күнекмәләренә ия булуын бәяләү.
- Текстның стиль үзенчәлекләренең саклануына игътибар итү;
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Нәкый Исәнбәт...

Сынаганыгыз бардыр: кайбер исемнәрдә ирексездән игътибарны үзенә тарта торган ниндидер бер көч була. Андый исем һәрвакытта кызыксыну уята, гел нидер көтәргә мәҗбүр итә... Моның сере, әлбәттә, исемнең үзендә түгел, ә иясендә. Халык әйткәнчә, исем кешене бизәми, ә кеше үзе исемен бизи. Бу хакыйкать Нәкый Исәнбәткә аеруча туры килә: ул үзе, бары тик үзе, исемен олы, шәрәфле, хөрмәтле итте.

Нәкый Исәнбәт дигәч тә, без драматург, шагыйрь, галим бер кешене күз алдына китерәбез. Менә ярты гасырга якын инде без аның җыйнак, ягымлы исемен әдәбиятыбызда өзлексез күреп, театрларыбызда елдан-ел ишетеп киләбез. Ул Тукай исән вакытта ук яза башлый. Шуңа күрәдер ахрысы, гүя Тукайның үз кулыннан әдәби эстафетаны алып, бүгенге көнгә китереп җиткергән карт, әмма армас чапкын булып тоела ул безгә...

Кыска бер мәкаләдә Нәкый Исәнбәтнең гасырга якын гомерен, күп тармаклы иҗади эшчәнлеген һәм тау кадәр хезмәтен азмы-күпме тулы итеп язып чыгу- минем өчен гаять авыр бурыч. Ләкин бер нәрсә күңелне юата: халкыбыз Нәкый Исәнбәтнең кем икәнен бик яхшы белә. Ул аны үзенең иң өлкән, иң күренекле милли язучысы итеп таный, ярата һәм хөрмәт итә.

Халык күңеленә юл салу ансат эш түгел: язучыдан саф вөҗдан, чын гаделлек, искиткеч зур тырышлык һәм батырлык сорый ул. Исәнбәтнең гомер юлы-моның ачык мисалы.

...Без бик хаклы рәвештә Нәкый Исәнбәтне галим дибез. Аның гыйльми хезмәтләре әдәби хезмәтләреннән һич тә ким түгел. Иң элек, ул тел хәзинәбезне өйрәнүдә, туплауда, тәртипкә салуда бик күп эш эшләде. Аннары халкыбызның фольклор байлыгын җыю, өйрәнү эшенә гаять зур хезмәт куйды. Хәзерге вакытта калын томнар булып чыга башлаган халык мәкальләре җыелмасын әнә шул олы хезмәтнең беренче зур, җитди нәтиҗәсе итеп карарга кирәк. Болар өстенә тагын язучының кулында озак еллардан бирле җыелып, томнар тәшкил итәрлек дәрәҗәдә тупланган, гыйльми нигездә тәртипкә салынган татар мәзәкләре, табышмаклары, җырлары, такмазалары бар. Инде без аның борынгы әдәбият язмаларын өйрәнү, аннары драматургия, поэзия буенча теоретик макаләләр язу кебек хезмәтләрен дә искә алсак, бу затның эшләнлегенә гаҗәпләнмичә һәм сокланмыйча һич мөмкин түгел... Әдип балалар әдәбияты буенча зур хезмәтләрне һәм классик язучыларның әсәрләрен тәрҗемә итүе белән дә танылды.

Нәкый Исәнбәт–тынгысысз язучы. Аның иҗат юлы тап-такыр да шоп-шома гына булмады. Заманыбызның катлаулы чорлары аша узганда, ул сөртенеп, тайгалап та куйгалады. Моның өчен каты тәнкыйтьләрне дә ишетте. Кайбер очракларда исә нахакка да кыйналды. Әмма нинди генә сынауларга дучар ителмәсен, һәрвакытта туган халкына итагатьле, халкының бөек максатларына тугрылыклы булып калды.

Нәкый Исәнбәт–көчле кеше. Ярты гасырдан артык гомерен авыр иҗат эшенә бирде. Аңа татар халкының мәхәббәт-хөрмәте мәңгегә яшәр.

Ә.Еники ”Хәтердәге төеннәр” 400 сүз

Контроль диктант.

Максат: укучыларның 3 нче чиректә алган белемнәрен тикшерү.
Бурычлар:

- Әйтү максаты ягыннан җөмлә төрләрен һәм алар янында тыныш билгеләренең куелышын үзләштерүләрен бәяләү;
- Укучыларның кушма җөмлә һәм катлаулы кушма җөмлә темаларын ничек үзләштерүләрен бәяләү.
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Урманда көзге яңгыр.

Урманның матурлыгын, мәгънәлеген, акылын beləсегез килсә, аның эченә көзге вак яңгыр яуганда керегез.

Карт юкәләр, вак яңгыр яуганда тамчыларын үзләренә җыеп, акрын гына шыбырдашып утыралар. Әле яфрак бар, әмма инде соңгы атналар якынлаша. Каен инде, саргаеп, яфрак коя; яфрагын койган чыбыклары күксел-шәмәхә төскә керә бара. Бу вакытта авыл халкы аларны җыя һәм себерке бәйли.

Юеш киртәле печән кибәннәре, җиләк исе, хушбуй исе бәреп торган коры ылыс түшәлгән чыршы төпләре – барысы да көзне көтеп уйга калган. Шулар янында көз килүен тыңлап тору рәхәт тә, сагышлы да. Киләсе елда шулай күрешә алырбызмы? Без исән булырбызмы? Чыршы агай, сине йорт бүрәнәсенә дип кисмәсләрме? Ә сез, печән кибәннәре, киртә буена килгән биек аяклы, кара ахак күзле беркатлы поши малайларына, кызларына бездән сәлам әйтегез. Әй сез, чыбыклы юл буендагы чокырлар! Сезнең иңкүлектә уйнаган төлкеләргә әйтегез: сак булсыннар, аучы килүен сизми калмасыннар!

Вак яңгыр сибәли дә сибәли, ә йөрәккә шундый рәхәт. Кычкырып бер җырлыйсы, шушы гүзәл мәһабәтлеккә гимн җырлыйсы килә.

Изложение.

Максат: Укучының эчтәлекне эзлекле, тулы һәм дөрес бирүен, бәйләнешле итеп яза алуын, ягъни изложение текстын мөмкин кадәр төгәл бирә алуын тикшерү.

Бурычлар:

- Укучының тел байлыгын, сөйләменең төгәл һәм образлы булуын, бирелгән текстның планын төзи алуын бәяләү;
- укучының грамматик нормаларны һәм дөрес язу кагыйдәләрен саклап язу күнекмәләренә ия булуын бәяләү.
- Текстның стиль үзенчәлекләренең саклануына игътибар итү;
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Исемең матур,кемнәр куйган...

Исемнәребез, аларның күркәм булырга тиешлеге турында сүз байтактан бара. Ләкин исем сайлаудагы битарафлыкны җиңү бик ансат түгел. Кайсыбер кеше белән танышканда аның мөлаем йөзенә, матур кыяфәтенә карыйсың да, исемен ишеткәч, хәйран каласың. Ул сиңа:
-Рәкыйп, - дип кул суза.

Ә бит Рәкыйп - көндәш, дошман, куралмаучы дигән мәгънәне аңлата.
Мин бик сылу ханымны беләм. Исеме аның - Дәрига. Дәрига сүзе безнең борынгы әдәбиятта бик еш очрый. Анда:

И дәрига, дәрига
Дәригадыр ла бу бала!-

дигән шигъри юллар да табарга мөмкин. Бу инде безнең хәзерге телебезгә әйләндереп әйтсәк:

И кызганыч, кызганыч,
Кызганыч ла бу бала! - дигәнне аңлата. Ә мин белгән Дәрига һич кенә дә андый кызгануларга мохтаҗ кеше түгел.

Кайдан килә соң мондый исемнәр? Нишләп без аларны йөртәбез?
Элегрәк исемне муллалар сайлый торган була. Аерым очракта алар исемне үз белдекләре белән кушып китәргә яратканнар. Ә хәзер?..Хәзер бит бөтенләй башка хәл. Дөрес, исемнең ничек кушылуына бала гаепле түгел. Бу- ата-ананың иң изге бурычларыннан берсе. Әйтик, Бөек Ватан сугышына кадәр шалтыравык исемнәр уйлап табу бик модага кереп киткән иде. Менә берничә генә мисал. Солтан исемле берәү, тота да улына Натлос дигән исем куша. Бу инде, янәсе, үз исеменең киресе. Ләкин моннан һичбер мәгънәгә ия булмаган бернәрсә килеп чыгуында ата кешенең кайгысы юк. Яки кызлар арасында Фәна дигән исем очрый. Бу исә бетү, үлү дигәнне аңлата торган сүз. Әйе, карап туймаслык сылу бер кыз ни эшләргә тиеш? Әгәр аның исеме Нурдидә (күз нурым), Мәхбүбә (сөекле хатын-кыз), Маһруй (ай йөзле, нурлы), Җәмилә (матур), Дилбәр (сөелә торган, күңелне үзенә тартучы кыз), Тәмиз (пакь), Сәхипҗамал (матурлык иясе), Фәсахәт (гүзәл, матур), Һәдия (бүләк), Зөләлә (саф су), Сәгадәт (бәхет иясе, чибәр) кебегрәк булса, яхшырак булмас иде микәнни?! Ул чорда төрлечә мавыгып, машина детальләрен, әллә нинди ят сүзләрне исем итеп алу кебек хәлләр дә булмады түгел.

Бервакыт шундый сөйләшү ишетергә туры килгән иде:
-Улыңа нигә алай начар исем куштың? - дип сорауга, баланың атасы:
-Һәй, ярамаган тагын бала-чагага! - дип җавап биргән иде.

Бала-чагага?! Соң ул бала үсә бит! Егет тә була, гаилә башлыгы да....Исем дә күктә йөзгән ай түгел, япа-ялгыз яши алмый. Ул ата исеме белән, фамилия белән бергә яши. Алай гына да түгел. Малай исеме соңыннан кушылып йөртелә. Әгәр берәү хаталанып улына Танкер яки Руль кушкан булса, ул кешеләр үскәч, аларның нинди хәлдә калачагын күз алдына китереп карагыз. Әле шунысы бар: үзенә кушылган матур исемне кеше бозып, ат мөгезе чыгарып йөрмәсен иде. Фазилә, Фатыйма, Фәһимә, Рәисә, Рәсимә, Рәхимә, Зәйтүнә, Зәйнәп, Зәбирә һәм башка менә шундый гаҗәп соклангыч матур исемнәрне безнең хатын-кызларыбыз Фая, Рая, Зоя кебек кушаматларга әверелдереп бетерәләр. Безнеңчә, моның һич кенә дә кирәге юк.

Исем сайлаганда шулай да телгә ятышлы, матур яңгыравыклы исемнәрне алу кирәктер. Бездә, мәсәлән, хәзерге вакытта Венера- иң күп таралган исемнәрнең берсе. Венера, әлбәттә, матур исем. Ул - борынгы римлылар мифында матурлык һәм мәхәббәт алласы дигәнне аңлаткан. Шул исем белән аталып йөртелгән планета да бар. Һәрхәлдә, кешенең исеме мәгънәле дә, матур да булсын. Аңа бит әнә шул бер исем белән гомер юлы үтәргә туры киләчәк. Исем - кием түгел. Аны теләгән бер вакыта алмаштырып булмый.

Контроль диктант.

Максат: укучыларның 4 нче чиректә алган белемнәрен тикшерү.

Бурычлар:

- Әйтү максаты ягыннан җөмлә төрләрен һәм алар янында тыныш билгеләренең куелышын үзләштерүләрен бәяләү;
- Укучыларның кушма җөмлә һәм катлаулы кушма җөмлә темаларын ничек үзләштерүләрен бәяләү.
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү.

Матур булыйк!

Ханымнар һәм туташлар! Чибәрлек сезнең үз кулыгызда. Матурлык өләшкән җиргә алдан йөгергәннәр дә чибәр күренмәскә мөмкин, чөнки чын чибәрлек – киңрәк төшенчә. Борын-борын заманда бер аксакал, дөнья белән хушлашыр алдыннан, кызларына болай дигән ди: “Мин - ярлы кеше, сезгә мирас итеп яхшы киңәштән башка бернәрсә дә калдыра алмыйм; хәлегездән килсә - акыллы булыгыз, теләгегез булса - кешелекле булыгыз, ә менә матур булу – сезгә зарур.”

Кешеләр элек-электән матурлыкка битараф карамаганнар. Халыкның бер мәкале: ”Матур булып туганчы, бәхетле булып ту”, - дисә дә, тышкы күркәмлек – тормышта гаять әһәмиятле нәрсә. Тышкы күркәмлек гәүдә төзелеше үзенчәлекләренә, баш, йөз формасына, үз-үзеңне тоту һәм атлап йөрү рәвешенә, башка кшеләр белән мөнәсәбәтләрнең нииндилегенә карап билгеләнә. Шушы сыйфатларның камиллеге без омтыла торган матурлык була инде. Әйтелгәнчә, матур булу өчен тышкы күркәмлек кенә җитми; бәлки рухи байлык, интеллект, нечкә зәвык, чама хисе һәм яхшы күңеллелек матур итә кешене.

Матур булыйк дисәк, чиста-пөхтә киеник, чамасын белеп кенә бизәник, үзебезне һәрвакыт әдәпле тотыйк, башкаларга игътибарлы булыйк, шулвакытта без һәркемгә сөйкемле, нәзакәтле күренербез. *(156сүз)*

Изложение.

Максат: Укучының эчтәлекне эзлекле, тулы һәм дөрес бирүен, бәйләнешле итеп яза алуын, ягъни изложение текстын мөмкин кадәр төгәл бирә алуын тикшерү.

Бурычлар:

- Укучының тел байлыгын, сөйләменең төгәл һәм образлы булуын, бирелгән текстның планын төзи алуын бәяләү;
- укучының грамматик нормаларны һәм дөрес язу кагыйдәләрен саклап язу күнекмәләренә ия булуын бәяләү.
- Текстның стиль үзенчәлекләренең саклануына игътибар итү;
- Орфографик һәм пунктуацион нормаларның үтәлешен бәяләү;

Илһам чишмәсе .

Бу кыйсса якташым һәм сабакташым- яшьлек дустым – Илһам турында. Мин аны яшьлеккә хат дип тә атар идем. Консерваториядә бергә укыган яшьлек дусларым хәзер инде барысы да диярлек күренекле шәхесләр , татар музыка сәнгатенә зур өлеш керткән талант ияләре: мәшһүр җырчыбыз Илһам Шакиров, композиторлар Мирсәет Яруллин ,Фасил Әхмәт һ.б.

Яшьлек дустыгыз , ерак һәм урау сәфәрләрдән соң,сезгә хат яза, сезне сәламли,талантыгыз алдында баш ия. Исемдә,бик күп бәйрәмнәр, кичәләр, концертлар – барысы да исемдә , исемдә ... Кичәләрнең үзәгендә – Илһам иде . Ул тапкыр сүзле дә, шаян да, наян да. Аңа киң күңеллелек, юмартлык, табигый артистизм хас. Шул ук вакытта ул сабыр холыклы һәм акыллы. Ничектер тормыш ыгы-зыгысыннан өстен.

Хәтеремдә, минем апамның иске патефоны һәм тәлинкәләре бар иде. Илһам аларны кат-кат тыңлый, уйланып утыра. Бик күп җырларга ул яңа тормыш бирде . Аның һәрбер яңа җыры - ачыш, ә тыңлаучы өчен бәйрәм, халык аларны күтеп ала ,тыңлап туя алмый иде. Бу кадәр талант, моң аңа кайдан килә соң ? Моны аңлар өчен Илһамның туган авылында булырга кирәк. Барысы да шунда –Яңа Бүләктә туган.

Туган якларда каникулда булганда , ул бервакыт яшьләрне кунакка чакырды.

Күрешеп, чәйләр эчеп сөйләшкәч, Илһам безне үзенең урман-кырларын,серле чишмә һәм күлләрен күрсәтергә алып китте.Урманга барганда ук җырлый-җырлый,уйнап –көлеп бардык .

Тагын бер кабатланмас мизгел: урман кырларында арыш басуы. Җәй уртасы. Төш вакыты.Тулып килгән башаклар ,тоташ диңгез булып, кояш нурларында иркәләнә, дулкынлана.Тын. Әмма бу тынлыкта колакка ишетелеп-ишетелмәс кенә моң чайкала. Без юл буенда ял итеп утырабыз һәм, телсез калып шушы илаһи тынлыкны бозарга кыймыйча, арыш басуын күзәтәбез. Илһамның йөзендә бәхет һәм бу гүзәл дөньяга мәхәббәт : ”Мин җәйне һәрвакыт менә шулай күз алдына китерәм “ ,- диде ул . Өстәп, арыш басуына тулы бер мәдхия җырлады.

Аннары без чишмәгә – авылда “Илһам чишмәсе”дип аталган җиргә киттек. Ул урман ягында , авылның икенче тарафында әрәмәлектә, куаклар арасында, үзенә күрә аерым матурлыкка ия урында тибеп чыккан. Ни өчен Илһам чишмәсеме? Кайчандыр аны Илһам чистартып рәткә керткән булган , шуннан авыл халкы аны “ Илһам чишмәсе ”дип йөртә башлаган. Ә суы !..Суы нинди тәмле ! Мондый тәмле сулар эчеп үскәч, ничек матур җырламасын инде ул?

Кичкырын авылның тагын бер матур почмагына - авыл очында урнашкан күлгә - балык тотарга алып барды безне Илһам. Шактый гына зур һәм тирән күл ,тирә-ягы агачлык, гаҗәеп матур. Балык эләккәндерме - хәтерләмим. Әмма кайтканда күл буенда урнашкан бакча аркылы кайттык. Әлбәттә, Илһам күл буйларын яңгыратып җырлады , бакчадагы сандугачлар, тын алып, аны тыңлады.

Менә шулай төгәлләнде бу көн .Сафлык , илаһи моң , Илһамның киләчәккә якты өметләре белән сугарылган иде ул.

(Н.Мәрдәни) (499 сүз)

Контроль диктантларныбәяләү

т/с	Таләпләр	билге

1	Орфографикһәмпунктуационхаталарбулмаганэшкә Искәрмә:орфографик(яки пунктуацион) хаталыпөхтәбашкарылганэшкә яки берүк хата берүксүзләрдәкабатлансаһәмпунктуационберхаталыэшкә	“5”лекуела “5”лекуела
2	1орфографик, 1пунктуацион хаталыэшкә Искәрмә:1орфографик, 2пунктуацион хаталыэшкә яки орфографикхаталарыбулмыйча, 3пунктуацион хатасыбулганэшкә, яки бертөрдәге 2 орфографикһәм 1пунктуацион хаталыэшкә	“4”лекуела “4”лекуела
3	2 орфографик.1-3пунктуацион хаталы, 2төзәтүле эшкә Искәрмә: 4пунктуацион,1орфографик хаталыэшкә яки Бертөрдәге 5орфографик,4пунктуацион хаталыэшкә	“3”лекуела “3”лекуела
4	5орфографик, 5пунктуацион хаталы, 4төзәтүле эшкә	“2”лекуела

Грамматик биремле диктантларны бәяләү.

Грамматик биремле диктантлар күләме ягыннан, контроль диктантлар белән чагыштырганда, 10-15 сүзгә кимрәк була. Аларны тикшерү һәм бәяләү контроль диктантлардагы кебек эшләнсә дә, мондый диктантларга ике билге куела: беренчесе - диктантка, икенчесе - грамматик биремне башкару сыйфатына.

Грамматик бирем бер дә ялгышсыз пөхтә башкарылса, “5” ле куела.

Грамматик биремдә 1-2 хата булса,”4” ле куела

Грамматик биремдә 3-4 хата булс, “3” ле куела.

Грамматик биремдә 5 тән артык хата булса, “2” ле куела.

Сүзлек диктантларын бәяләү

Сүзлек диктантының күләме 35- 40 сүз булырга тиеш

Хатасызбашкарылганэшкә “5”лебилгесекуела

1-2 хаталыэшкә “4”лекуела

3-4 хаталыэшкә “3”лекуела

Изложение түбәндәгечә бәяләнә:

т/с	Текстныңбирелеше	грамоталылыгы	билге

1	Текст, планганигезләнеп(яки плансыз),эзлеклебирелгән; стиль бердәмлегесакланган; фактик һәм техник хаталарюк	1орфографик яки пунктуацион(яки грамматик)хата бар	“5”лебилгесекуела
2	Тексттагыхикәяләүагышыбирелгәнэзлеклелекбеләнтулысынча туры килми; стиль бердәмлегендәхилафлыксызелә; язмадабер фактик, бер техник хата бар	2орфографик, 1пунктуацион(яки 1грамматик)хата бар	“4”лебилгесекуела
3	Текст язмадаэзлеклебирелмәгән, стиль бердәмлегесакланмаган, сүзләрбәйләнешендәгетөгәлсезлекләрҗөмләнеңмәгънәсенбозугакитергән; язмада 1 фактик, 2техник хата бар	3орфографик, 2пунктуацион(яки 1грамматик хата бар)	“3”лебилгесекуела
4	Тексттагыэзлеклелекязмадасакланмаган; стиль бердәмлегеюк, сүзләрһәмҗөмләләрбәйләнешендәхаталар бар; фактик һәм техник хаталаркүп	Орфографикхаталарның саны өчтән, пунктуационхаталарның саны икедән, грмматикхаталарның саны өчтәнартык	“2”лебилгесекуела

Өйрәтү характерындагы язма эшләрне бәяләү

Өйрәтү характерындагы язма эшләр(төрле күнегүләр, контроль характерда булмаган диктантлар һ.б) контроль эшләр белән чагыштырганда, таләпчәнрәк бәяләнә. Андый эшләрдә:
А)укучының аны ни дәрәҗәдә мөстәкыйль башкаруы;
Б)укытуның кайсы вакытында(яңа белемнәрне үзләштерүгә әзерлек вакытында, үзләштерү процессында, ныгыту яки кабатлау барышында, фронталь тикшерү чорында эшләнүе;
В)эшнең күләме;
Г) ни дәрәҗәдә пөхтә һәм үз вакытында башкарылуы исәпкә алына.
Җибәрелүе ихтимал булган хаталар алдан искәртелгән очракта “5”ле билгесе ялгышсыз, “4”ле билгесе бер төзәтүле(укучы үзе төзәткән) эшкә куела. Ике хатасы булган эшкә”3”ле, 3-4 хаталы эшкә “2”ле куела.

Сочинение түбәндәгечә бәяләнә:

	Эшнеңэчтәлегеһәм теле	**Грамоталылыгы**	**билге**

1	Эчтәлектемага туры килә; язмада фактик ялгышларюк; план буенча (яки плансыз) эзлеклеязылган; теле бай, образлы; стиль бердәмлегесакланган	1орфографик(пунктуационяи сә грамматик)ялгыш бар	“5”лекуела
2	Язманыңэчтәлегетемаганигездә туры килә. Ул дөресачылган; 1фактик хата җибәрелгән,хикәяләүэзлеклегендәартыкәһәмиятлебулмаганбозылусизелә; тулаемалганда,телебай,образлы,стилбердәмлегесакланган	2орфографик,2пунктуацион һәм 2 грамматик ялгыш бар	“4”лекуела
3	Эчтәлекнебирүдәмөһимчитләшүләр бар: улнигездәдөрес,ләкин фактик төгәл-сезлекләрочрый.хикәяләүэзлеклетүгел; телнеңярлылыгысизелеп тора; синонимик сүзләрне аз куллана. Бертөрлерәксинтаксиктөзелмәләрфайдалана, образлыүгел. Сүзкулланудаялгышларҗибәрә; стиль бердәмлегесакланыпҗитмәгән	3орфографик, 3 пунктуационһәм 3 грамматик ялгыш бар	“3”лекуела
4	Тема ачылмаган; фактик төгәл-сезлекләркүп; планга туры килми.эзлеклелекбозылган; теле ярлы; сүзкулланyялгышлары еш очрый; стиль бердәмлегеюк.	7орфографик,7пунктуационһәм грамматик ялгышлар бар	“2”лекуела

Нормы и критерии оценки диктантов, сочинений, изложений

Требования к тексту диктанта

	Количество в диктанте	

Класс	Слов	Орфограмм	Пунктограмм	Слов с непроверяемыми орфограммами	Количество слов в словарном диктанте
5	90 – 100	12	2 – 3	5	15 – 20
6	100 – 110	16	3 – 4	7	20 – 25
7	110 - 120	20	4 – 5	10	25 – 30
8	120 – 150	24	10	10	30 – 35
9	150 - 170	24	15	10	35 – 40

Таблица 2

Нормы оценивания диктантов

Нормы оценок (количество ошибок)				
Вид диктанта	**«5»**	**«4»**	**«3»**	**«2»**
Контрольный	1 негрубая орфографическая + 1 негрубая пунктуационная	- 2 орфографические + 2 пунктуационные; - 1 орфографическая + 3 пунктуационные; - 0 орфографических + 4 пунктуационные	- 4 орфографические + 4 пунктуационные; - 3 орфографические + 5 пунктуационные; - 0 орфографические + 7 пунктуационные; - 6 орфографические + 6 пунктуационные (если есть однотипные и негрубые орф. и пунк. ошибки)	- 7 орфографических + 7 пунктуационных; - 6 орфографических + 8 пунктуационных; - 5 орфографические + 9 пунктуационные; - 8 орфографические + 6 пунктуационные
Словарный	0	1 - 2	3 - 4	до 7

Оценка	Основные критерии оценки сочинений и изложений	
	Содержание и речь	**Грамотность**
«5»	1. Содержание работы полностью соответствует теме. 2. Фактические ошибки отсутствуют; в изложении сохранено не менее 70% исходного текста. Содержание работы излагается последовательно. 3. Текст отличается богатством лексики, точностью употребления слов, разнообразием синтаксических конструкций. 4. Достигнуты стилевое единство и выразительность текста. 5. Допускается 1 недочет в содержании.	Допускается: 1 негрубая орфографическая или 1 пунктуационная или 1 грамматическая ошибка

«4»	1. Содержание работы в основном соответствует теме, имеются незначительные отклонения от темы. Содержание в основном достоверно, но имеются единичные фактические неточности; при этом в работе сохранено не менее 70% исходного текста. 2. Имеются незначительные нарушения последовательности в изложении мыслей. 3. Лексический и грамматический строй речи достаточно разнообразен. 4. Стиль работы отличается единством и достаточной выразительностью. 5. Допускается не более 2 недочетов в содержании и не более 3 – 4 речевых недочетов.	Допускаются: - 2 орфографические + 2 пунктуационные + 3 грамматические; - 1 орфографическая + 3 пунктуационные + 3 грамматические; - 0 орфографических + 4 пунктуационные + 3 грамматические.
«3»	1. Имеются существенные отклонения от заявленной темы. 2. Работа достоверна в основном своем содержании, но в ней допущены 3 – 4 фактические ошибки. Объем изложения составляет менее 70% исходного текста. 3. Допущено нарушение последовательности изложения. Лексика бедна, встречается неправильное употребление слов. Речь недостаточно выразительна. 4. Допускается не более 4 недочетов в содержании и 5 речевых недочетов	Допускаются: - 0 орф. + 7 пунк.; - 1 орф. + 4-7 пунк. + 4 грам.; - 2 орф. + 3-6 пунк. + 4 грам.; - 3 орф. + 5 пунк. + 4 грам.; - 4 орф. + 4 пунк. + 4 грам.
«2»	1. Работа не соответствует заявленной теме. 2. Допущено много фактических неточностей; объем изложения составляет менее 50% исходного текста; нарушена последовательность изложения мыслей во всех частях работы, нет связи между ними. Текст не соответствует плану. 3. Лексика бедна. Работа написана короткими однотипными предложениями, часты случаи неправильного употребления слов. 4. Нарушено стилевое единство текста. 5. Допущено 6 недочетов в содержании и до 7 речевых недочетов	Допускаются: - 5 и более грубых орфографических ошибок независимо от количества пунктуационных; - 8 и более пунктуационных ошибок независимо от количества орфографических.

Виды деятельности учащихся на уроке:

-анализ языковых единиц с точки зрения правильности, точности и уместности их употребления;

- разные виды разбора (фонетический, лексический, словообразовательный, морфологический, синтаксический, лингвистический);

- лингвистический анализ языковых явлений и текстов различных функциональных стилей языка;

- **смысловой анализ и информационная переработка** устного и письменного текста:

составление плана текста;

пересказ текста по плану;

продолжение текста;

редактирование;

конспектирование;

-участие в диалогах различных видов;
- **аудирование** (понимание коммуникативных целей и мотивов говорящего; понимание на слух информации художественных, публицистических, учебно-научных, научно-популярных текстов , установление смысловых частей текста, определение их связей);
-**создание собственных письменных текстов**;
- составление орфографических и пунктуационных упражнений самими учащимися;
- составление опорных схем и таблиц;
- работа с учебно- научными текстами, справочной литературой и другими источниками информации, включая СМИ, компьютерные диски и программы, ресурсы Интернета;

Дополнительная литература:

Сафиуллина Ф.С. Современный татарский литературный язык. Лексикология. - Казань: «Хэтер», 1999. – 288 с.
Сатаров Г.Ф. Методика преподавания татарского языка в школе. - Казань: «Мэгариф», 2002. – 322 с.
Сафиуллина Ф.С. Язык мой – друг мой (на татарском языке). - Казан: Книжное изательство Татарстана, 1979. – 136 с.
Максимов Н.В. Тесты по татарскому языку. – Казань: «Мэгариф», 2002. – 159 с.
Салимгареева Б.С., Юлмухаметов М.Б. Сборник диктантов по татарскому языку для 5-9 классов (на татарском языке). – Уфа: «Китап», 1998. – 152 с
ГыймадиеваН.С.Диктантларһәмизложениеләржыентыгы»Яңалиф,».,2006
Харисова Ч.М.Язма эшләр жыентыгы».Мәгариф”,2004
Галлямова.Р.Сборник правил по татарскому языку.”Гыйлем,2011”
http//Tatar.com.ru
http//Tatarca.boom.ru
http//suzlek.ru
http//tataroved.ru